

**VILNIAUS UNIVERSITETO
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETO**

Verslo administravimo studijų programa

Kodas 62603S107

EDITA PAPLAUSKIENĖ

**VALSTYBINĖ VAISTŲ KAINŲ REGULIAVIMO STRATEGIJA
LIETUVOS RINKOJE**

Kaunas 2010

**VILNIAUS UNIVERSITETO
KAUNO HUMANITARINIO FAKULTETO**

VERSLO EKONOMIKOS IR VADYBOS KATEDRA

EDITA PAPLAUSKIENĖ

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

**VALSTYBINĖ VAISTŲ KAINŲ REGULIAVIMO STRATEGIJA LIETUVOS
RINKOJE**

Darbo vadovas _____
(parašas)

_____
(darbo vadovo mokslo laipsnis,
mokslo pedagoginis vardas,
vardas ir pavardė)

Magistrantas _____
(parašas)

Darbo įteikimo data _____

Registracijos Nr. _____

Kaunas 2010

TURINYS

Santrumpų sąrašas.....	4
Lentelių ir paveikslų sąrašas	5
Įvadas	6
1. Rinka ir valstybinis kainų reguliavimas.....	8
1.1. Rinkų reguliavimo koncepcijos	8
1.2. Kainų reguliavimo taikomos strategijos	11
1.3. Valstybinio kainų reguliavimo įtaka rinkos pusiausvyrai.....	16
2. Valstybinio kainų reguliavimo teorija - šiuolaikinių vaistų kainų reguliavimo metodologijos pagrindas	20
2.1. Valstybinio vaistų kainų reguliavimo metodai ir esmė	20
2.2. Valstybinis vaistų kainų reguliavimas Lietuvoje ir užsienyje.....	22
2.3. Valstybinio kainų reguliavimo teorija pagrįsta empiriniais vaistų kainų reguliavimo metodais	27
2. 3.1. Nacionalinės vaistų prekybos asociacijos vaistų kainų reguliavimo analizė	27
2. 3.2. Lietuvos laisvosios rinkos instituto vaistų kainų reguliavimas per konkurencijos stiprinimą	29
2. 3.3. Vaistų kainų reguliavimas: laisva kainodara ar nustatyti kainos ribą?	31
3. Tyrimai ir rezultatai.....	34
3.1. Pasaulinės farmacijos apžvalga	34
3.2. Lietuvos farmacijos rinkos apžvalga	35
3.3. Vaistų kainų reguliavimo Lietuvos rinkoje tyrimas.....	39
3.3.1. Metodologinis pagrindimas	39
3.3.2. Tyrimų rezultatų analizė	40
3.4. Siūlomas strateginis kainų reguliavimo modelis	45
Išvados ir pasiūlymai	47
Santrauka	49
Literatūros sąrašas.....	50
1 PRIEDAS Vartotojų anketa.....	55
2 PRIEDAS Paskirstymo kanalų anketa	56

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

CIP – carriage & insurance paid

KV – kompensuojami vaistai

LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos institutas

NVPA – Nacionalinė vaistų prekybos asociacija

OECD - Organisation for Economics Co-operation and Development

OFT - Office of Fair Trading

RAND - Research and Development

SAM – Sveikatos apsaugos ministerija

VVKT - Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė Rinkų reguliavimo koncepcijos pagal rinkų struktūrą	9
2 lentelė. Kainų reguliavimas pagal rinkos struktūras	14
3 lentelė VVKT siūlomos didmeninių ir mažmeninių antkainių ribos	37

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Kainų reguliavimas.....	13
2 pav. Valstybės nustatoma aukščiausia kaina	16
3 pav. Apklausa: ar pritariate kainų reguliavimui?	23
4 pav. Vidutinis vaistų kainų lygį ES šalyse	23
5 pav. Vaistinės pardavimų struktūra pagal prekių grupes 2009 m.	28
6 pav. Vaistinės apyvartos ir pelno struktūra 2009 m.....	28
7. pav. Antkainio ir reguliavimo įtaka vaisto kainai	30
8 pav. Vidutinės brangių ir pigių vaistų kainos Norvegijoje esant laisvai kainodarai	33
9 pav. Argumentai „už“ ir „prieš“ valstybinį vaistų kainų reguliavimą.....	37
10 pav. vaistų nuo kosulio kainų kitimo dinamika 3 m. laikotarpyje vasario mėnesiais	38
11 pav. pasiskirstymas pagal dažniausiai perkamus medikamentus	41
12 pav. perkančiųjų medikamentus nuomonė apie dabartines vaistų kainas	42
13 pav. Galutinės vaisto kainos sandara.....	43
14 pav. Kaip turėtų būti reguliuojamos kainos	43
15 pav. Siūlomas strateginis vaistų kainų reguliavimo modelis	46

Ivadas

Temos aktualumas. Valstybino vaistų kainų reguliavimo tyrimai iki šiol nebuvo plačiai atliekami. Lietuvoje vėl bandoma pritaikyti seną nepasiteisinsų būdą - riboti konkurenciją vaistų rinkoje, - taikyti buhalterines priemones riboti prekybininkų antkainį. Receptinių vaistų kainos buvo reguliuojamos iki 2002 m. ir šio reguliavimo buvo atsisakyta dėl grėsmės gyventojams apskirtai neturėti galimybės įsigyti vaistų. Susiformavus kainų reguliavimo užuomazgoms, vaistų kainų reguliavimo problema tapo viena iš aktualiausių šių dienų tyrimų klausimu. Tačiau iki šiol dažniausiai nagrinėjami tik konkretūs atskirų sričių (energetikos, žemės ūkio, transporto) taikomi kainų reguliavimo būdai bei juos formuojantys veiksniai. Tuo tarpu Lietuvoje valstybino vaistų kainų reguliavimo sritis yra gan nauja, moksliniuose darbuose nedaug nagrinėjama ir jų metodologijos interpretavimo klausimų yra nedaug pateikta. Todėl susidaro prielaida įsigilinti labiau į šią sritį, ar vaistų kainų reguliavimas yra efektyvus Lietuvos farmacijos rinkoje.

Problemos ištyrimo lygis. Vadybos mokslo srities atstovai kainų reguliavimą neretai tapatina su kainų mažėjimu arba jų pateikti modeliai remiasi ekonominiais, socialiniais ir kitais veiksniais, o ekonomistai tyrinėtojai vaistų kainų reguliavimą nagrinėja kaip ekonominių veiksnių lemiančią reguliavimo formą. Todėl užsienio ekonomistų teorijų kontekste yra itin svarbus *valstybinio vaistų kainų reguliavimo perspektyvų įvardijimas ir panaudojimas grindžiamas ekonominiais skaičiavimais*. Mokslinėse studijose pateikti kainų reguliavimo modeliai atskleidžia teorinį ištyrimo lygį, tačiau nėra įvardijami vaistų kainų efektyvūs reguliavimo metodai, kurie būtų naudingi tiek vartotojui, tiek gamintojui ir paskirstymo kanalams. Todėl panaudojus teorinius valstybinio kainų reguliavimo metodus, galima juos pritaikyti *empiriniam vaistų kainų reguliavimo tyrimų pagrindimui*.

Tyrimo objektas. Valstybinis vaistų kainų reguliavimas.

Tyrimo tikslai. Teoriniu lygiu išanalizuoti ir apibendrinti valstybinio kainų reguliavimą bei pateikti vaistų kainų reguliavimo empirinio tyrimo rezultatus, suformuojant vaistų kainų reguliavimo modelį.

Tyrimo uždaviniai:

- Atlikti rinkos koncepcijos analizę ir valstybinio reguliavimo įtaką rinkoms.
- Identifikuoti probleminius kainų reguliavimo tyrimų aspektus.
- Atskleisti valstybinio kainų reguliavimo konceptualią esmę.
- Teoriniu lygmeniu išanalizuoti kainų reguliavimą formuojančius veiksnius, įtakančius realizacinę kainą ir išskirti atitinkamas kainų reguliavimo priemones.
- Pateikti valstybinio kainų reguliavimo teorija pagrįstų vaistų kainų reguliavimo modelių

analizę.

- Atlikti pasaulinį ir Lietuvos farmacijos sektorių atstovaujančių vaistų kainų reguliavimo tyrimų apžvalgą, kad įvertinti esamą kitų šalių patirtį vaistų kainų reguliavimo srityje.
- Atlikti empirinį tyrimą ir tuo remiantis, nustatyti Lietuvos valstybinį vaistų kainų reguliavimą formuojančius veiksnius bei parengti apibendrintą vaistų kainų reguliavimo strateginį modelį.

Darbo struktūra. *Pirmame skyriuje* apžvelgiama mokslinė ir empiriniais tyrimais pagrįsta literatūra susijusius su keliamu tikslu. Nagrinėjamos rinkos koncepcijos bei valstybinio reguliavimo įtaką rinkos struktūroms. Išskiriami kainų reguliavimą formuojantys veiksniai ir pagrindiniai kainų reguliavime taikomi metodai. Nagrinėjama įtaka valstybinio kainų reguliavimo rinkos pusiausvyrai.

Antrame skyriuje analizuojamas mokslinių teorijų pritaikymas, su valstybiniu reguliavimu siejamų darbų pagrindimas praktiniais metodais. Nagrinėjamas šiuo metu gan aktualus Lietuvoje klausimas – valstybinis vaistų kainų reguliavimas Lietuvos ir užsienio rinkoje bei analizuojami vaistų kainų reguliavimo modeliai, kuriuos siūloma taikyti Lietuvos farmacijos rinkoje.

Trečiame skyriuje pateikiami susisteminti duomenys konkrečių atliktų tyrimų Lietuvos ir pasaulio farmacijos rinkose vaistų kainų reguliavimo tema. Analizuojamas vaistų kainų reguliavimas Europos lyderės – Prancūzijos. Pateikiami atlikto vaistų kainų reguliavimo tyrimo rezultatai ir formuojamas empiriškai pagrįstas vaistų kainų reguliavimo strateginis modelis, kuris reprezentuoja Lietuvos farmacijos sektoriaus tiek mažmeninės, tiek didmeninės prekybos įmonių bei gamintojų interesus atsižvelgiant į vartotojus.

Tyrimo metodai. Darbe naudojami šie tyrimo metodai: sisteminė ir palyginamoji mokslinės literatūros analizė; antrinių duomenų - Lietuvos statistikos departamento, užsienio ir Lietuvos farmacijos sektoriaus analizė; apklausos metodas anketinė apklausa.

Atliekant mokslinę literatūros analizę buvo pastebėtas nedidelis teorinės medžiagos pasirinkimas. Iki šiol niekas plačiai nėra nagrinėję valstybinio vaistų kainos reguliavimo teoriniu lygmeniu. Buvo atlikta keletas užsienio tyrimų, bet visi remiasi JAV arba OECD šalių patirtimi, todėl šiuose darbuose yra dominuojantys rezultatai ir išvados. Lietuvoje ši sritis plačiau nagrinėjama pastaraisiais metais, tačiau konkrečių darbų nėra atlikta. Todėl darbe daugiausia naudojama periodinių leidinių, straipsnių teikiama informacija.

1. RINKA IR VALSTYBINIS KAINŲ REGULIAVIMAS

1.1. Rinkų reguliavimo koncepcijos

Rinkų reguliavimo teorinių studijų bei valstybių praktinės veiklos analizė rodo, kad pastarąjį dešimtmetį vis aktyviau diskutuojama su rinkų valstybiniu reguliavimu susijusiais klausimais. Šiuolaikinėje visuomenėje rinka yra svarbiausias visos ekonominės veiklos organizavimo būdas. Rinkos sąvoka dažnai vartojama įvairių mokslo sričių (vadybos, ekonomikos, marketingo ir kt.) autorių darbuose. Pasak A. Jakučio ir kt. (2007) rinka - tai save reguliuojantis mechanizmas, kuris yra labai svarbus ekonomikos augimo, jos efektyvumo didinimo ir kuo geresnio vartotojų poreikių tenkinimo veiksnys. Rinka taip pat apibūdinama kaip vieta, kurioje susitinka pirkėjas ir pardavėjas, kur prekių mainų proceso metu veikia pasiūlos ir paklausos pusiausvyrą reguliuojantis mechanizmas, išreiškiamas kaina (R. Virvilaitė, 2000) Tačiau, kai kuriais atvejais rinkai vien savęs reguliuoti nepakanka, todėl įsikiša valstybė.

Rinkos atliekamas funkcijas gali perimti valstybės institucijos, vyriausybė, politinių partijų vadovai. Tuomet rinkos reguliavimas tampa nebe save reguliuojančiu mechanizmu. Kai rinka reguliuojama minėtų organų, tai gali pasireikšti kaip reikalavimu gamintojams gaminti atitinkamas prekes, taupyti išteklius ar gerinti prekių kokybę bei asortimentą. K. Polanyi (2002) teigia, kad silpnėjantis rinkos savireguliacijos procesas prasidėjo nuo 1879 m., kai Vakarų visuomenės susiformavo į glaudžiai integruotus vienetus, kuriuose slypėjo griaunamoji įtampa. Sustiprėjus įtampai, susilpnėjo savireguliacija. Nors išliko ta rinkos tendencija – nustatyti tokią kainą, kuri užtikrintų pardavimą, tačiau tokie veiksniai kaip darbas, žemė ir pinigai, rinkos savireguliaciją ypač silpnino. Kadangi žemesniųjų klasių darbo jėgos nebebuvo galima laisvai pasirinkti iš imigranto srauto, tai atsirado socialinė apsauga, vykdoma profsąjungų bei įstatymais. Darbo jėga ir žemė labiau susiję su socialiniu sluoksniu: ūkininkai prieštaravo prieš prievoles, maisto kainų didėjimą ir didino atlyginimus. Tuo tarpu pinigai, kaip monetarinis mechanizmas buvo labiau nacionalinis veiksnys ir tai viena stipriausia integruojanti ekonominė jėga.

Apibendrinant K. Polanyi (2002) savaime besireguliuojančią rinką, galima išskirti veiksnius, kurie įtakoja rinką:

- Valstybė (teisinė bazė)
- Darbo jėga (socialinė apsauga)
- Žemė
- Pinigai

Kai prekybos ciklas sutrinka ir neatkuriamas užimtumas, kai importas nepajėgia paskatinti eksporto, kai banko rezervų reguliavimas gresia sukelti paniką, kai užsienio skolininkai atsisako mokėti, vyriausybė turi sureaguoti ir dalyvauti rinkos veikloje.

Dauguma mokslininkų (R. Čiegis; J. Hirshleifer, 2005; R. Bagdzevičienė ir kiti, 2003) rinkų reguliavimą akcentuoja pagal rinkos struktūrą, t.y. tobuloji konkurencija, monopolinė konkurencija, oligopolija, monopolija ir laisvoji rinka. Tačiau R. Bagdzevičienė ir kiti (2003) teigia, jog valstybinis verslo reguliavimas pasireiškia tokiomis kryptimis:

- Natūralių monopolijų reguliavimas;
- Monopolijų veiklos ribojimas;
- Prekių ir paslaugų (maisto produktų, medikamentų), kokybės, kainų efektyvumo ir saugumo priežiūra.

Tai trys pagrindiniai tipai, kuriuose veikia reguliavimas. Palankiai žiūrima ir į valstybinę konkurencijos priežiūrą: jeigu tam, kad rinkoje būtų pasiektas didžiausias ekonominis efektyvumas, reikia daug firmų ir prekės kainos lygybės ribiniams kaštams, vadinasi, reikalingos ir specialios priemonės, kurios neleistų rinkoms nukrypti nuo idealaus tobulos konkurencijos modelio (DiLorenzo, 1991). Tačiau anot D. Klimašauskienės (2007) monopolija traktuojama kaip neigiamas veiksnys, trukdantis veikti rinkos mechanizmui ir reikalaujantis valstybės įsikišimo.

Jeigu valstybėje veiktų tobulos rinkos sistema, tai verslo santykiai galėtų joje būti nereguliuojami. Valstybinio reguliavimo mastai įvairiose šalyse yra skirtingi, be to vyksta diskusijos dėl valstybinio reguliavimo efektyvumo. Tačiau visos verslo sritys ir įmonės yra daugiau ar mažiau valstybės reguliuojamos visose pasaulio šalyse. Monopolinę rinką reguliuoti yra sunkiau, kadangi ji diktuoja taisykles, todėl monopolstų veikla dažnai ribojama įstatymais.

Norint išskirti, kaip reguliuojamos rinkos struktūros - gan svarbu įvertinti kiekvienos rinkos bruožus, kad būtų galima nustatyti jų reguliavimo koncepcijas. Tai patvirtina rinkų ekonomikos literatūroje pateikiamų ir analizuojamų rinkos struktūrų apibendrinimas ir jų reguliavimo priemonių atskleidimas (žr. 1. lentelę).

1 lentelė.

Rinkų reguliavimo koncepcijos pagal rinkų struktūrą

Rinkos struktūra	Rinkos struktūros bruožai	Taikomos reguliavimo priemonės
Tobulosios konkurencijos rinka	▪ labai daug pirkėjų ir pardavėjų ▪ vienodos prekės ▪ lengva patekti ar pasitraukti iš rinkos ▪ pakankama informaciją apie kainas prekių kiekį bei kitas rinkos sąlygas ▪ gamintojai nekontroliuoja kainų, o pirkėjai jų neveikia	“Kouzo teorema” pradinio nuosavybės teisių paskirstymas atskiriems savininkams (R. Čiegis, 2003) Kovojama su natūraliomis kliūtimis, kurios dažniausiai nėra pavojingos efektyviai ekonominei tvarkai, tačiau nuošalyje paliekami dirbtiniai, instituciniai apribojimai, iš esmės pažeidžiantys konkurencijos sąlygas ir trukdantys efektyvios ekonomikos raidai (LLRI, 2006).

Monopolinės konkurencijos rinka	▪ daug pardavėjų ▪ laisvas patekimas į rinką ▪ šiek tiek išsiskiriančios prekės ▪ gamintojai gali daryti nedidelį poveikį kainoms	
Oligopolinė rinka	▪ keletas stambių tarpusavyje konkuruojančių įmonių ▪ identiški produktai arba artimi pakaitalai ▪ užimam pagrindinė rinkos paklausos dalis ▪ vienos oligopolinės įmonės kainos / gamybos apimtys veikia kitų oligopolinių įmonių elgseną.	susitarimą dėl kainos dydžio ir gamybos apimtys tarp įmonių, kitaip vadinama <i>karteliu</i> kontroliuoja Konkurencijos įstatymas. (Konkurencijos įstatymas)
Monopolinė rinka	▪ vienas pardavėjas ▪ rinkos kainos/prekių pasiūlos kiekio neveikia nei pardavėjas nei pirkėjas	Valstybė reguliuoja kainą, kiekį arba kokybišką paslaugą (J. Hirshleifer, 2005) Efektyvus gamybos išteklių naudojimas (R. Bagdzevičienė ir kiti, 2003) Antitrestinė politika - konkurencinių sąlygų palaikymas (E. Leontjeva, 1990)
Laisvoji rinka	▪ dalyviai veikia be valstybės įsikišimo tarpusavio susitarimas ▪ prekių kiekis, resursai ir administravimo būdas vystomas spontaniškai, dalyvaujant anoniminiams dalyviams	Nereguliuojama

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Nacionalinis draudimo asociacijos komisariatas (2009) teigia, jog rinkos reguliavimo reforma įvyko finansinės krizės metu (1980 – 1990 m.). Šis laikotarpis parodė pagrindinius reguliavimo metodus, kaip valstybė gali taikyti tuos metodus *konkrečiai sričiai* (nustatoma tam tikra kainos riba atskirai sričiai, pvz. Žemės ūkis, transportas ir pan.). Nors rinkos reguliavimas turėjo tapti vienu svarbiausiu valstybės klausimu, tačiau jos veikimas pasireiškė tik per vienodus nacionalinius standartus.

Kitas būdas reguliuoti rinkas – tai *efektyvus išteklių paskirstymas*. R. Bagzevičienė ir kiti (2009) teigia, jog rinkos sistema laikoma sėkminga, kai konkurencinių rinkų aibė efektyviai paskirsto išteklius. Todėl išskiria tokius rinkos reguliavimo būdus, siekiant efektyvumo:

Pareto optimalumas - nusako kad pasiektas toks išteklių (pav., sveikatos priežiūros) paskirstymo efektyvumas, kai nebeįmanoma pakeisti išteklių paskirstymo taip, kad būtų galima pagerinti kieno nors padėtį nepabloginant kieno nors kito padėties.

Pirmoji gerovės ekonomikos teorema:

1) egzistuoja aibė rinkų su gerai apibrėžtomis nuosavybės teisėmis, kada pirkėjai ir pardavėjai patys gali apsikeisti prekėmis;

- 2) vartotojai ir gamintojai elgiasi konkurenciškai, maksimizuodami naudas ir minimizuodami sąnaudas;
- 3) rinkos kainos žinomos visiems vartotojams ir firmoms;
- 4) transakcijos kaštai lygus nuliui, t.y. kainų nustatymas nenaudoja išteklių, tada ištekliai bus paskirstomi pagal Pareto optimumo principą.

Kouzo teorema - besiginčijančios pusės gali pasiekti susitarimą, kuris optimalus Pareto prasme, nepriklausomai nuo to, kuriai pusei iš pradžių vienašališkai priskirta ne rinkos turtų nuosavybė. Tokiu atveju vyriausybės vaidmuo – priskirti ir stiprinti nuosavybės teises.

Išorinių poveikių koncepcija - Išorinis poveikis nepasireiškia per rinkos kainas, o per jo įtaką naudai ar pelnui. Tinklų aibė nepilna, nes nėra mainų institucijos, kur asmuo užmokėtų už išorinę naudą ar apmokėtų už išorinių poveikių sukėlimą.

Dar vienas, gan neįprastas būdas, tai *informacijos atskleidimas*. Nors šis metodas labiau taikomas vertybinių popierių rinkoms, tačiau, neatmetama galimybė jį pritaikyti ir kitoms rinkoms. 2000 m. rugpjūčio 15 d. JAV Vertybinių popierių ir biržos komisija priėmė FD (Fair Disclosure) Reglamentą. Juo siekiama spręsti emitetų teisingos informacijos pateikimą viešai bei tiek mikro perspektyvos bendrovių atskleidimas politikos ir makroekonomikos požiūriu į finansų rinkų efektyvumą. Buvo tikima, kad šis reglamentas išsklaidys rinkos krizės problemas, tačiau nėra jokių įrodymų, kad informacijos atskleidimas – kaip vienas iš rinkos reguliavimo būdų, padėjo įveikti esančias problemas. Pagal A. Jakutį (2007), valstybės dalyvavimas skiriant produktus bei sprendžiant informacijos asimetrijos problemas turi prasmę, kai nežinojimas sukuria ypač daug problemų visuomenei ir individui.

Atlikta rinkos reguliavimo koncepcijų analizė rodo, kad įvairūs autoriai reguliavimą dažniausiai apibūdina remdamiesi bendraisiais rinkos reguliavimo, valstybinio požiūriu ar ekonomikos aspektais. Rinkos reguliavimo sąvoka naudojama, kaip rinkoje veikiančių procesų reguliavimo prasme.

Kitame poskyryje nagrinėjamas kainų reguliavimo klausimas, kuris leis geriau suvokti vieno svarbiausio veiksnio rinkoje – kainos reguliavimo koncepcijos esmę.

1.2. Kainų reguliavimo taikomos strategijos

Mokslinėje literatūroje nėra pateiktos vieningos kainų reguliavimo sistemos, tačiau galima išskirti pagrindines, dažniausiai aprašomas bei išsamiau studijuojamas reguliavimo schemas. Siekiant užtikrinti įvairių socialinių grupių apsaugą, specialios institucijos reguliuoja ir prižiūri rinkos kainas. Kaina yra pagrindinė viso ūkio reguliuotoja (R. Virvilaitė, 2000).

LLRI (2000) identifikuodamas kainų reguliavimo būdus remiasi teorinėmis nuostatomis, ir

valstybinį reguliavimą pateikia dviejų lygių - minimalios ir maksimalios kainos nustatymu. Pagal LR Kainų įstatymą, nusakantį kainų sistemos, jų reguliavimo ir kontrolės pagrindus, valstybiniai valdymo organai, nustatydami prekių ir paslaugų kainas bei tarifus, privalo juos suderinti su Konkurencijos taryba. Ši įstatymo nuostata taikoma Vyriausybės vykdomam kainų reguliavimui, deklaruojant prekių ir paslaugų, įtrauktų į atskirą Vyriausybės parengtą sąrašą, kainas. Kainas nustato patys gamintojai, tačiau jas reguliuoja įstatymai ir reglamentai.

A. Bartkienė (1993) sukonkretino LLRI (2000) išskirtus valstybinio kainų reguliavimo būdus, ir mini tokias priemones kaip *netiesioginiai mokesčiai* (akcizas, pridėtinės vertės ir kt.), kurie labai svarbūs kainodaroje, *emisinė politika* - mokesčių bei kredito lengvatos ir tiesioginė valstybės parama bei *dempingas* - vidinės rinkos monopolizavimas ir jos apsaugojimas aukštų muitų barjeriais. Todėl net nedidelis mokesčių padidėjimas arba sumažinimas gali gerokai pakeisti prekės realizacinę kainą. Šio reguliavimo mastas ir kryptys priklauso nuo besikeičiančios rinkos situacijos, vyriausybės politikos ir konkrečių veiksnių įtakos kainodarai.

R. Virvilaitė (2000) papildydama LLRI (2000), kainų reguliavimui taiko ne tik ekonomines priemones, bet ir administracines. Ekonominės priemonės, pavyzdžiui, fiksuotų kainų dalies mažinimas. Taip pat daugiau naudojamas pridėtinės vertės mokestis (PVM), kuris laikomas efektyvia mokesčių forma, nes skatina pajamų, o ne išlaidų augimą. Be ekonominio kainų reguliavimo, plačiai naudojamos administracinės priemonės. Pažeidėjai gali būti perduoti teismui ir gali būti nuteisti sumokėti baudą ar laisvės atėmimu. Kontrolę vykdo savivaldybės ir profsąjungos. Kontrolei pagerinti yra teikiamos subsidijos vartotojų asociacijoms. Kontrolei sustiprinama, padidėjus infliacijai.

Įvairūs mokslininkai nagrinėja skirtingus kainų reguliavimo variantus. N. Marenkov (2009) apibendrina ir kainų reguliavimą suskirsto:

1. *Administracinis kainų reguliavimas* - tiesioginis valdymas, kuris remiasi monopolija arba valstybinės nuosavybės parduodamomis prekėmis:

- užšaldyti kainas ar kitu būdu nustatyti kainas tam tikru mastu;
- kainų kontrolė;
- sutarčių su įmonėmis sudarymas;
- kainų ribos.

2. *Ekonominis kainų reguliavimas* - tai netiesioginė įtaka kainoms taikant ekonominių priemonių įvairovę pagal kainų elementų mechanizmą.

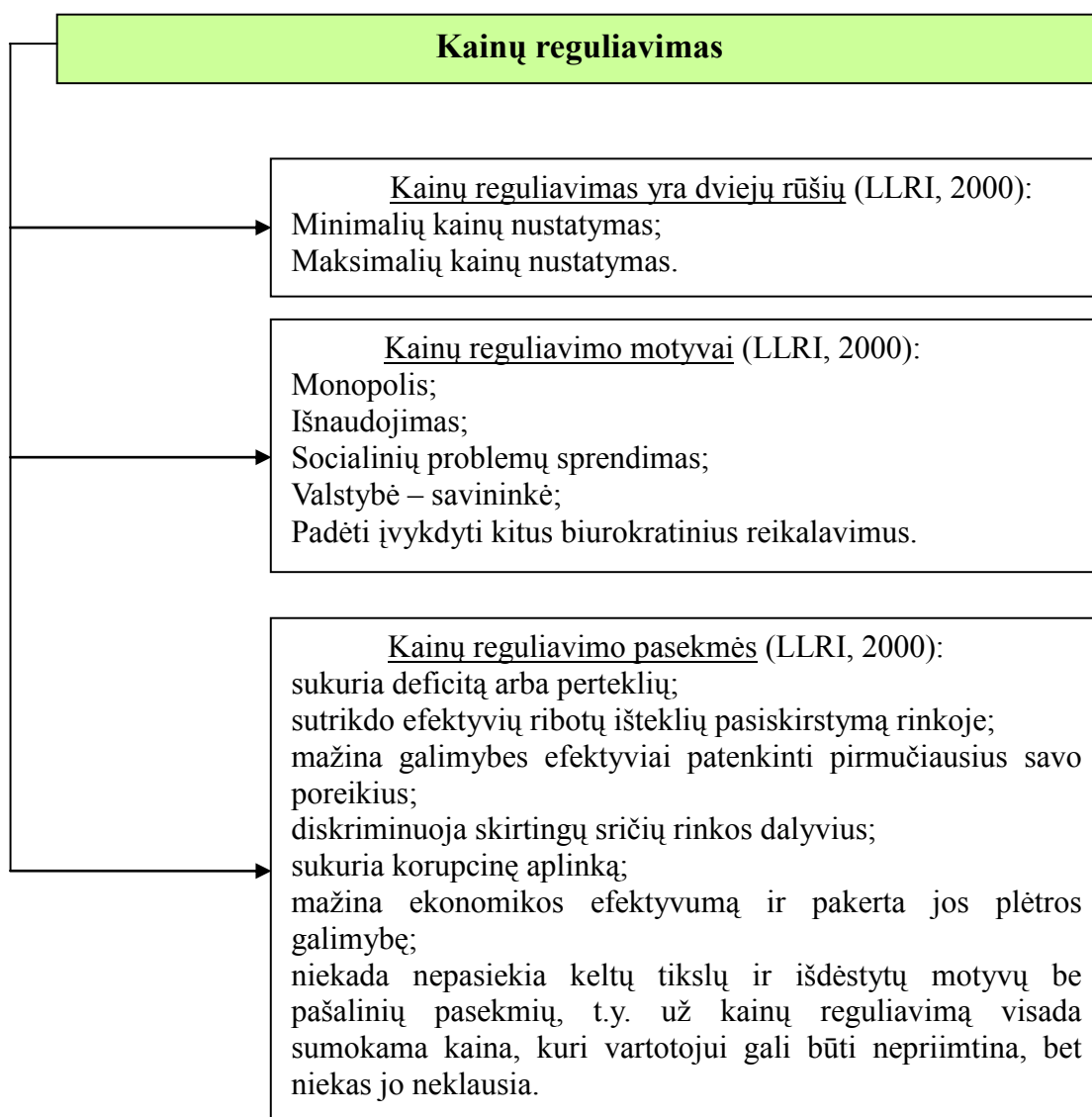
3. *Valstybinis kainų reguliavimas* – priklauso nuo veiklos, kurią vykdo valdžios institucijos, siekiant išsaugoti ar pakeisti esamą kainų lygį tam tikroms prekėms ir bendrą kainų lygį, siekiant spręsti ekonominio ir socialinio prieštaravimų sistema:

- tam tikro lygio bendrovės pelną dotacijų sąskaita, paskolos, mokesčių politika, nusidėvėjimo

politika;

- įtakos sąnaudos per mažesnes kainas už žaliavas, lengvatinių tarifų nustatymo;
- įtakos pasiūlos ir paklausos konkretiems produktams;
- viešųjų pirkimų prekių ir paslaugų.

Valstybė nustato kainas produkcijos ir paslaugų, gaminamų ir teikiamų pagal valstybinį kontraktą arba valstybinių supirkimų tvarką. Nagrinėjant kainų reguliavimą tikslinga išskirti motyvus ir kokias šis reguliavimas gali sukelti pasekmes (1 pav.). Laisvosios rinkos institutas (2000), atrodo, jau seniai kelia šį klausimą, kam reikalingas kainų reguliavimas. Tokie motyvai kaip išnaudojimas ar socialinių problemų sprendimas, ko gero, jautriausia vartotojo akimis. Su minėtais motyvais glaudžiai susiję monopolija ir valstybė, kas diktuoja rinkos kainas ir jos sunkiai reguliuojamos, o tai labai atsiliepia vartotojo kišenei ir dažnai kelia nepasitenkinimą, kodėl niekas nedaroma, kodėl leidžiama monopolistams diktuoti sąlygas.

šaltinis: LLRI, 2000

1 pav. Kainų reguliavimas

Aptarus kainų reguliavimo metodus, remiantis LLRI (2000), N. Marenkov (2009), LR Kainų įstatymu, kad geriau suprasti, kaip vyksta kainų reguliavimas, jas panagrinėsime pagal ankščiau pateiktas rinkos struktūras. Kiekvienu atveju reguliavimas yra skirtingas, vienur jis pasireiškia labiau, kitur, vos pastebimas arba jo gali net nebūti (2 lentelė). Ekonomikos mokslininkai Walrasu (Šveicarija), Jevonsu (Anglija) ir Mengeriu (Austrija) (Wagner, 2001) daugiausia dėmesio skiria paklausos formavimuisi, o ne gamybos procesui nagrinėti, todėl ir prekės kainos vaidmuo čia visai kitoks: klasikinėje teorijoje kaina traktuojama kaip pagrindinė konkurencijos priemonė, siekiant vartotojų dėmesio, o tobulos konkurencijos modelyje kaina yra parametras, subalansuojantis paklausą ir pasiūlą, rinkos dalyviams organizuojant gamybos ir vartojimo procesą pagal rinkos kainas.

2 lentelė.

Kainų reguliavimas pagal rinkos struktūras

Rinkos struktūra	Kainų reguliavimas
Tobulosios konkurencijos rinka	gali būti tik laisva rinka, nes bet koks reguliavimas iškreipia jos veikimą.
Monopolinės konkurencijos rinka	mažai reguliuojamos, ši rinka panaši į tobulos konkurencijos rinką.
Oligopolinė rinka	Galimi trys kainų formavimosi modeliai: <i>Stabilios kainos</i> (laužtos paklausos kreivės) modelis; <i>Kainų lyderės</i> modelis; <i>Kartelis</i> .
Monopolinė rinka	Vyriausybė gali nustatyti maksimalią monopolijos produkcijos kainą, t.y. plėsti gamybos apimtį tol, kol ribiniai kaštai susilygins su nustatyta kaina.
Laisvoji rinka	Nereguliuojama

Šaltinis: sudaryta autoriaus

Neišskiriant rinkų struktūrų, kainų reguliavimui yra skiriamos priemonės, kurios taikomos atskirais atvejais.

Imant Lietuvos pavyzdį fiksuotos kainos šiuo metu taikomos energetiniams ištekliams, pagrindinėms transporto ir ryšių paslaugoms, stačiam miškui, apyvartinei stiklo tarai ir nuo 2010 m. balandžio 1 d. nekompensuojamiems vaistams. Savivaldybių kompetencijoje yra būtų nuomos, buitinių komunalinių paslaugų, vandentiekio ir kanalizacijos paslaugų kainos. Šitaip valstybinio reguliavimo sferoje išliko socialiai itin svarbi produkcija ir paslaugos, strateginės reikšmės žaliavos ir medžiagos ir natūralios valstybinės monopolijos. Pagrindinis kriterijus, pagal kurį buvo suformuotas valstybės reguliuojamų ir rinkos kainų santykis, - *vartotojo apsauga nuo pernelyg didelio kainų augimo*. Šiuo tikslu valstybės reguliuojamų kainų daliai buvo teikiamos biudžeto dotacijos ir taikomos atitinkamos socialinės paramos formos. Subsidijos buvo teikiamos, o kai kurios dar ir dabar teikiamos gamtinėms dujoms, akmens angliai, miesto transportui butų nuomai ir kai kurioms duonos rūšims, šiluminei energijai.

Rusijos tinklapis Aventa-profi.ru (2008) išskiria tokius valstybinio kainų reguliavimo punktus

Rusijos federacijoje:

- Pirmiausiai reguliuojamos gamybos-techninės tiekimo ir vartojimo prekių kainos, kuriuos prižiūri Rusijos vyriausybė ir federalinės vykdomosios valdžios organai (monopolijų produkcija, gynybos prekės, produktai, kuriuose yra alkoholio koncentracija didesnė kaip 28%, ir t.t).
- Tada reguliavimas apima produktus, kurias prižiūri vykdomųjų agentūrų federacija (elektros, šilumos energija ir dujos parduodamos gyventojams, vaistai, socialinės paslaugos).
- Ir galiausiai, reguliavimas yra vykdomosios valdžios, kai Federacija leidžia taikyti valstybės nustatytus tarifus ir priemokas (produktai maitinimo mokyklose, kūdikių maistas, keleivių vežimo vietiniu transportu, ir pan.)

Praėjus 12 metų nuo šių sąrašų patvirtinimo, buvo daroma nemažai pakeitimų ir produktų bei paslaugų skaičius buvo pakoreguotas. Įstatymais numatyta, kad atsižvelgiant į valstybinį kainų reguliavimą (tarifus), turėtų būti nustatoma kasmet, iki kol Rusijos valstybės Dūma priims įstatymą dėl federalinio biudžeto kitiems fiskaliniams metams. Yra tokia bendra taisyklė - kainų padidėjimas negali viršyti planuojamo infliacijos indekso esančius teisės aktus dėl federalinio biudžeto. Tačiau įstatymas leidžia keisti tokias kainas (tarifus, įkainius) per einamuosius finansinius metus, atsižvelgiant į atitinkamus pakeitimus į įstatymą dėl federalinės biudžeto, arba Federacijos įstatymas dėl federacijos biudžeto galimybės.

Lyginant Rusijos federaciją ir Lietuvą, nesunku pastebėti, kad kainų reguliavimas iš esmės panašus, taikomos panašios priemonės (tarifai, akcizai, prekių grupės ir pan.). Tačiau, kad pats kainų reguliavimas būtų efektyvus, neužtenka vien metodus ir būdus žinoti, juos reikia pritaikyti taip, kad nebūtų pasekmių tiek pačiai valstybei, tiek ir jos gyventojams.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė nustato akcizo dydį bei prekių, kurioms jis taikomas, sąrašus. Vietos savivaldos organai reguliuoja savivaldybės vietinio ūkio įmonėse gaminamos produkcijos kainas ir teikiamų paslaugų tarifus, jeigu jų reguliavimo tvarka nenumatyta Kainų įstatyme (Dolceta.eu, Europos Komisija 2005-2009)

Administracinis, ekonominis ir valstybinis kainų reguliavimo būdai parodo tiesioginę arba netiesioginę įtaką kainoms. Šie būdai leidžia apibrėžti kainų reguliavimo kaip rinkos ir kainų santykį. Labiausiai mokslininkų aptarinėjamas būdas – tai valstybinis kainų reguliavimas. Šie autoriai valstybinį reguliavimą, kaip ir naująsias kainų reguliavimo priemones pateikia kaip ekonomikos tyrimų objektą, leidžiantį geriau pažinti rinkas, kuriose yra kainos mechanizmas.

Apibendrinant kainų reguliavimo klausimo analizę, galima daryti išvadą, kad kaip ir tiriamo reiškinių reguliavimą įvairūs autoriai pateikia skirtingais aspektais. Kainų reguliavimo strategijos

atskleidžia sisteminį vaizdą, parodantį kainos santykį su rinka, valstybe ir ekonomika. Mokslinėje literatūroje dažniausiai analizuojama ir modifikuojami apibendrinti N. Marenkov (2009) kainų reguliavimo būdai, kur reguliavimas yra išskaidomas į 3 grupes: administracinis kainų reguliavimas, ekonominis kainų reguliavimas, valstybinis kainų reguliavimas. Pagrindiniai kainų reguliavimą formuojantys veiksniai – siekiama apsaugoti vartotojus nuo per aukštų kainų; monopolijos ribojimas.

Kitame poskyryje nagrinėjamos valstybinio kainų reguliavimo įtakos rinkos pusiausvyrai.

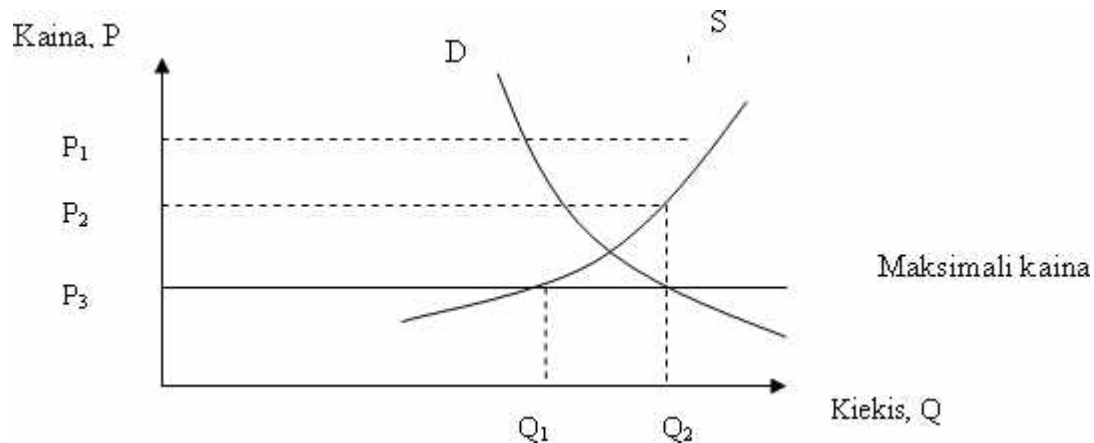
1.3. Valstybinio kainų reguliavimo įtaka rinkos pusiausvyrai

Adamas Smithas konkurenciją pripažino kaip nepriklausomas dviejų ar daugiau asmenų varžybas, natūralų procesą, kurio metu, varžantis dėl ribotų išteklių, rinkoje nusistovi pusiausvyros kainos, o konkurencijos veiksmingumą rinkoje geriausiai rodo kainos mažėjimas, kai gamintojai stengiasi išvengti perteklinės pasiūlos. Tokios pozicijos konkurencijos atžvilgiu laikėsi ir kiti to laikotarpio mąstytojai – Cantillonas, Turgotas ir Hume'as (Stigler, 1967).

Laisvas kainų nustatymas nereiškia, kad jos visiškai stichiškos ir nevaldomos. Daugumoje išsivysčiusių šalių kai kuriuose ekonominio vystymosi etapuose buvo vedama laisvų ir reguliuojamų kainų derinimo politika.

Rinkos pusiausvyrai įtaką daro paklausa ir pasiūla per kainą. Paklausos ir pasiūlos susikirtimo taške susidariusi kaina yra paklausos ir pasiūlos pusiausvyros taške.

Š. Pajarskas (1991) teigia, jog valstybei nustačius maksimalią kainos ribą, gali atsitikti taip, kad kaina nebegalės padidėti tiek, kad ji nusistovėtų pusiausvyros lygyje (2 pav.)

šaltinis: Š.Pajarskis „Kontraktinė kainodara ir valstybinis reguliavimas rinkos ekonomikoje“

2 pav. Valstybės nustatoma aukščiausia kaina

Esant P_1 kainai rinkoje, pirkėjai nori pirkti prekės kiekį Q_2 , bet užtai gamintojai tokia kaina nori parduoti tik kiekį Q_1 . Vadinasi, valstybei nustačius žemą maksimalią kainos ribą, atsiranda prekės pasiūlos trūkumas. Neribojant prekės kainos, jos normalus dydis pats nusistovėtų tokia lygyje, kad kiekvienas vartotojas gautų jo norimą (esant duotai kainai) prekės kiekį. O kainą apribojus, atsiranda

santykiniis prekės pasiūlos nepakankamumas. Taip pat atsiranda pirkėjų eilės, daug laiko prarandama produkto paieškai, ir vis tiek visiems to produkto neužtenka. Rinka pradeda išsiderinti: atsiranda juodoji rinka, diskriminacija, pablogėja prekių kokybė, susidaro pirkėjų eilės ir kt. T.y. nauja pusiausvyra rinkoje nusistovi, veikiant šiems mechanizmas. Tokioje situacijoje valstybė arba gali imtis tiesioginio firmų –gamintojų subsidijavimo (padengdama kainų skirtumą P_2-P_1 ; Šiuo atveju, gamintojai siūlys kiekį Q_2), arba gali įvesti racionavimo sistemą (perskirstydama nepakankamą pasiūlą, lygią Q_1).

Anot E. Leontjevės (1990) įsivyravusią rinkoje pusiausvyrą gali iškraipyti tokie veiksniai kaip infliacija bei užimtumo lygis. Jei nebus imamasi jokių priemonių, pradės mažėti kainos. Žemesnės kainos padidins paklausą. Visiško užimtumo atstatymo procese kainos sumažės, o gamybos apimtis padidės. Taigi, taikant valstybinio reguliavimo priemones, galima laikinai pagerinti užimtumą, jeigu pasiruošiama atlaikyti laikiną infliacijos pagreitėjimą.

Kaip jau buvo ankščiau minėta, kad paklausos ir pasiūlos pusiausvyra formuoja rinkos pusiausvyra, tikslinga panagrinėti, kas įtakoja paklausos, pasiūlos ir kainų kitimą. Priežastys keliančios ar mažinančios kainas gali būti gamybos tobulėjimas; gaminio techninės charakteristikos; žaliavų, kainų pokyčiai; žmonių perkamumo didėjimas; atskirų prekių, gamintojų boikotas; sėkminga ar nesėkminga rinkodara; valstybinis kainų reguliavimas; intervenciniai pirkimai; mada.

Yra daugybė veiksnių lemiančių rinkos pusiausvyros iškraipymą. Tyrinėjant ilgesnio laikotarpio paklausą, pasiūlą ir kainas pastebėtume, kad jos pastoviai keičiasi. Galimi paklausos, pasiūlos ir kainų svyravimai ar tendencijos. Taip pat galimas atsiradusio atskiro produkto tolygus kainos didėjimas, paskui mažėjimas, kol galiausiai produktas prapuola iš rinkos, o kai rinka nepajėgi save reguliuoti, įsikiša valstybė.

Dirbančiame rinkos mechanizme praktiškai visada paklausa yra patenkinama. Taip pat praktiškai nelieka neparduotų produktų, nebent juos pradėtų pardavinėti nuostolingomis kainomis.

Šiems procesams valdyti skiriamos tokios valstybinio reguliavimo priemonės (E. Leontjeva, 1990): atlyginimų- kainų įšaldymas – aukščiausia privalomos kontrolės pakopa, draudžianti didinti atlyginimus ir kainas tam tikrą laikotarpį; profesinio mokymo ir kvalifikacijos keitimo programos – padeda sumažinti struktūrinį nedarbą; pajamų politika, grindžiama mokesčiais, kai mokesčių sistema naudojama infliacijai įveikti; indeksavimas – savotiška infliacijos-nedarbo konflikto įveikimo priemonė. Indeksavimas remiasi įstatymais arba sutartimis nustatytomis priemonėmis, pagal kurias piniginiai išmokėjimai keičiasi automatiškai, jei pasikeičia indeksas.

Kainų įšaldymas, arba kainų augimo sustabdymas, veda prie to, kad rinkos funkcionavimas pažeidžiamas, rinka netenka savo pagrindinio įrankio resursams paskirstyti. Tai, kad kai kurioms prekėms kainos palaikomos žemo lygio, vadinasi, išsilaisvina papildomos lėšos, kurios paprastai

išleidžiamos kitoms prekėms pirkti; pastarųjų kainos dėl to padidėja. Pasikeičia santykiai tarp kainų įvairiose šakose. Tai, kad kainos kontroliuojamos, reiškia, kad firma neturi galimybės, esant palankiai konjunktūrai, sukaupti lėšų atsargos, kurios būtinos, pablogėjus konjunktūrai. Jeigu palaikoma per maža kaina, lyginant su realia, firma nesukaupia lėšų techninei modernizacijai, plečiasi gamybinė – technologinė stagnacija. Be to, daugiausia valstybė vienu metu reguliuoja tik vieną ekonomikos dalį, o kitai daliai (paprastai žemės ūkiui, kai kurioms paslaugoms) kainos nekontroliuojamos. Dėl šių visų aplinkybių gali sulėtėti gamybos tempai, investavimo procesai, sumažės egzistuojančios konkurencijos lygis.

Dar vienas veiksnys įtakojantis kainų lygio išaugimą per tam tikrą laikotarpį – tai infliacija. Lietuvos Laisvosios rinkos institutas (LLRI) ir Hansa bankas (2008) siūlo tokias kovos su infliacija priemones:

- Darbo pajamų apmokestinimo mažinimas. Mažina šešėlinę veiklą, daugiau galimybių taupyti, didesnės investicijų galimybės bei paspartina BVP augimą. Trūkumas – vietoj valstybės išlaidų ribojimo buvo numatytos biudžeto pajamas didinančios priemonės, taip finansuojant valstybines išlaidas iš kitų privačių šaltinių.
- Metų viduryje nepersvarstytas valdžios sektoriaus biudžetas. Tikslas – perteklines pajamas naudoti biudžeto deficito finansavimui (arba valstybės skolos dengimui, jeigu iš karto buvo sudarytas perteklinis biudžetas). Privalumas – nėra galimybių nepagrįstai didinti valstybės aparato išlaidavimo, kuris galėdavo atsirasti dėl didesnių mokestinių pajamų negu prognozuotosios atsiradimo.
- Kova su darbo užmokesčių „vokeliuose“ reiškiniu. Teigiamas efektas yra susijęs ne tik su infliacija, bet ir visos šalies ekonomikos padėtimi, jos stabilumu.
- LR fiskalinės drausmės įstatymas (subalansuotas biudžetas vidutiniu laikotarpiu). Nors ir neįgyvendintas trumpuoju laikotarpiu, tai reikšmingas dokumentas, kurio turi būti laikomasi.
- Valiutų valdybos modelio išlaikymas. Užtikrina monetarinės politikos stabilumą, užkirsdamas kelią nepagrįstoms, valstybės vykdomoms pinigų emisijoms, nes reikalauja kiekvieną litą užtikrinti atitinkamu bazinės valiutos (euro) kiekiu.

Net JAV siekdama sumažinti infliaciją, palietė farmacijos sektorių ir būtent vaistų kainas (John A. Vernon, 2003).

Priklausomai nuo prekės ir paslaugos rūšies, nuo konkrečios ekonominės situacijos, valstybė, siekdama apriboti kainų augimą, naudoja įvairius kainų reguliavimo būdus: nuo absoliučios laisvės firmoms suteikimo iki tiesioginio kainų blokavimo (visiško iššaldymo).

Nereguliuojamos monopolijos sąlygomis, kainos paprastai būna aukštesnės, o gamybos apimtis – mažesnė nei konkurencijos sąlygomis.

Vienas iš būdų sureguliuoti monopolija, tai *antitrustiniai įstatymai*. Antitrustinė politika – valstybinės programos, skirtos monopolijos plėtimuisi kontroliuoti ir visuomenei nepageidaujamos monopolijos apraiškoms išvengti. Pagrindinė šios politikos paskirtis – konkurencinių sąlygų palaikymas (E. Leontjeva, 1990).

R. Stankūnas (1990) teigia, jog kainų reguliavimas pagrindiniams ekonominiams ištekliams ir pirmojo būtinumo prekėms – tai viena iš pagrindinių ekonominių funkcijų, kurias vykdo valstybė, siekdama užtikrinti efektyvų rinkos funkcionavimą. Vienų prekių atžvilgiu valstybė firmoms suteikia visišką laisvę, nustatydamas kainas. Kitų prekių atžvilgiu firmos kainas nustato laisvai, bet valstybė jas “stebi” ir, esant būtinumui, griežčiau jas kontroliuoja. Dar kitoms prekėms firmos pačios nustato kainas savo produkcijai, bet jos įsigalioja, tik prieš tai jas patikrinus ir patvirtinus atitinkamose valstybinėse institucijose. Šių patvirtintų kainų firmos negali viršyti be valstybės leidimo. Kai yra būtinybė pakeisti kainas, firmos siunčia valstybinėms institucijoms savo apskaičiavimus, paaiškindamos (pagrįsdamos) kainų keitimo priežastis. Kai kurioms prekėms valstybė iš anksto nustato pardavimo kainos skaičiavimo taisykles, kuriomis turi remtis firmos, nustatydamas kainas. Dar kitoms prekėms kainos tam tikram periodui netiesiogiai užfiksuojamos (t.y. nustatoma maksimali kainos riba), remiantis gamybos kaštais. Be to, valstybė riboja prekybininkų gaunamą prekybinį priedą (tai pardavimo ir pirkimo kainų skirtumas) kai kurioms prekėms. Ir pagaliau kokioms nors prekėms (arba prekių grupei) valstybė blokuoja kainas iki tokio lygio, kuris nusistovėjo tam tikru momentu (tam tikrą datą). Kainų blokavimas paprastai tęsiasi trumpą laiko periodą. Vėliau vyriausybė taiko švelnesnes reguliavimo formas.

Atlikus valstybinio kainų reguliavimo problematiką tyrinėjusių mokslininkų darbų apžvalgą, galima pastebėti, kad tik keletas autorių nagrinėja valstybinio reguliavimo įtaką rinkos pusiausvyrai. (E. Leontjeva, 1990) ir Š. Pajarskas (1991) kainų įtakos rinkos pusiausvyrai analizė leidžia tvirtinti, valstybinio reguliavimo priemonių išskyrimas paremtas sąvokomis: tiesioginio firmų –gamintojų subsidijavimo; žemos maksimalios kainos ribos nustatymas; pajamų politikos, grindžiama mokesčiais naudojimas; indeksavimas ir kt.

Susipažinus su valstybinio kainų reguliavimo konceptualiaja esme, (valstybinio reguliavimo samprata, kainas bei rinką įtakojančių veiksnių identifikavimu) svarbu nustatyti kokie konkretūs veiksniai ar jų grupės sąlygoja valstybinį vaistų kainų reguliavimą, koks jų tarpusavio ryšys bei panaudojimo valstybinio kainų reguliavimo modeliuose.

2. VALSTYBINIO KAINŲ REGULIAVIMO TEORIJA - ŠIUOLAIKINIŲ VAISTŲ KAINŲ REGULIAVIMO METODOLOGIJOS PAGRINDAS

2.1. Valstybinio vaistų kainų reguliavimo metodai ir esmė

Mokslinės literatūros studijos rodo, kad valstybinio reguliavimo tyrimus atstovaujantys darbai dažniausiai siejami su kainos bei kainodaros analize. Galima teigti, kad daugiausia dėmesio skiriama paklausos formavimuisi, o ne gamybos procesui nagrinėti, todėl ir prekės kainos vaidmuo čia visai kitoks: klasikinėje teorijoje kaina traktuojama kaip pagrindinė konkurencijos priemonė, siekiant vartotojų dėmesio, o tobulos konkurencijos modelyje kaina yra parametras, subalansuojantis paklausą ir pasiūlą, rinkos dalyviams organizuojant gamybos ir vartojimo procesą pagal rinkos kainas (Walrasu (Šveicarija), Jevonsu (Anglija) ir Mengeriu (Austrija) (Wagner, 2001)). *Todėl šiame skyriuje supažindinama su valstybinio kainų reguliavimo teorija, kuri turėjo įtakos vaistų kainoms.*

Valstybinio kainų reguliavimo samprata bei kainų reguliavimo modelių kūrimas tapo aktualių teorinių bei praktinių tyrimų objektu, nors ir anksčiau keletas mokslininkų jau nagrinėjo kainų reguliavimą. *Pažymėtina, kad vaistų kainų reguliavimo analizės yra gan nedaug atliktos. Ekonomistai labiau nagrinėja valstybinį kainų reguliavimą, kaip būdą kontroliuoti kainas ir dėmesys labiau kreipiamas į energetikos, žemės ūkio valstybinį kainų reguliavimą.* Todėl tikslinga būtų identifikuoti pirmuosius vaistų kainų reguliavimo modelius bei atliktas analizes.

Sveikatos apsaugos ministerija nori sugrąžinti seną nepasiteisinsų būdą - riboti konkurenciją vaistų rinkoje, - taikyti buhalterines priemones riboti prekybininkų antkainį. Receptinių vaistų kainos buvo reguliuojamos iki 2002 m. ir šio reguliavimo buvo atsisakyta dėl grėsmės gyventojams apskirtai neturėti galimybės įsigyti vaistų.

Šiuo metu pagrindinė tiesioginio valstybės kišimosi į kainodarą priežastis yra didelis reprodukcijos proceso pažeidimas. Dabartinėmis aplinkybėmis susidaro sąlygos dideliems kainų nukrypimams nuo vertės ir daugybei disproporcijų, kurias įveikti be valstybinio įsikišimo negalima.

Valstybinis *vaistų kainų reguliavimas* turi ne tik trumpalaikių, bet ir ilgalaikių tikslų (LR Farmacijos įstatymas (2010):

- gerinti nekompensuojamų receptinių vaistinių preparatų prieinamumą pacientams;
- užtikrinti, kad kainos gyvybiškai būtiniams vaistiniams preparatams būtų nustatomos skaidriau;
- vaistų kainų nustatymo mechanizmas būtų suprantamas visuomenei;
- ribotų antkainių didmeninio ir mažmeninio platinimo įmonėms nustatymas leistų apriboti vaistinių preparatų kainų augimą vaistinėse.

Lietuvos Laisvosios rinkos institutas (2009) analizuoja vaistų kainų rinkos ypatumus. Nagrinėjami punktai, darantys įtaką vaistų kainoms, tai:

- *vaistinių preparatų kainų dydis**;
- *kitų kainų reguliavimo pagrindas**;
- *ministro vaidmuo nustatant antkainį**;
- *ankstesnė patirtis, reguliuojant antkainius.*

*Paprastai kainų reguliavimas vis dar išlieka tose srityse, kuriose manoma esant natūralioms monopolijoms ar infrastruktūrinėse ekonomikose. Farmacijos rinka nepriklauso šioms sritims ir tai negali būti naudojama kaip argumentas kainų reguliavimui. Lygiai taip pat ir kitų šalių pasirinkimas reguliuoti receptinių vaistų kainas nėra argumentas grįžti prie šio reguliavimo Lietuvoje – ne kainų reguliavimo istorija ar geografija, bet kainodaros ir konkurencijos logika turi diktuoti sprendimus. Vaistų, kaip prekės, specifiškumas nėra pagrindas siūlyti kainų reguliavimą.

*Kaip alternatyva konkurencijos skatinimui, siekiant vaistų kainų mažumo, Sveikatos apsaugos ministerija siūlo administracines-buhalterines priemones, t.y. riboti prekybininkų antkainį. Antkainio reguliavimas (plačiau antkainio įtaka vaisto kainai aptarta tolimesniuose skyriuose) neveda link mažesnės kainos, bet priešingai – link aukštesnės nei rinkos kainos. Jei nustatomi per maži antkainiai – bankrutuoja mažosios vaistinės ir sumažėja konkurencija bei vaistų prieinamumas. Jei nustatomi antkainiai, kad išsilaikytų mažosios vaistinės – tai didesni prekybos tinklai nesuinteresuoti taikyti mažesnių antkainių. Esant kainų reguliavimui, itin dažnai pardavėjai visiems vaistams pritaiko maksimalų antkainį, kurio „ekonomiškai pagrįstas“ dydis arba nemažina kainos, arba/ir mažina konkurenciją.

*Itin ydingas siūlymas, kad antkainį nustatytų sveikatos apsaugos ministras. Lietuvoje daugumą reguliuojamųjų kainų skaičiuoja ir tvirtina nepriklausomas reguliatorius – Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. Kainų reguliavimo pavedimas politinei figūrai lemtų proceso politizavimą, subjektyvumą, diskreciją, juolab, kad įstatyme nenumatyti nei kainodaros principai, kriterijai, procedūra ar kokie nors kiti formalūs kriterijai. Kainų reguliavimą pavesti vienam ministrui prasilenkia su bet kokia šiuolaikiška kainų reguliavimo praktika. Todėl reguliavimo procesą būtų tikslinga padaryti kiek įmanoma mažiau politizuotą

Receptinių vaistų kainos buvo reguliuojamos iki 2002 metų. Reguliavimas buvo panaikintas, nes vaistinių *de facto* bankrotas grėsė tuo, kad gyventojai apskritai nebeturės galimybės įsigyti vaistų.

Respublikos vaistų kainų pertvarką reglamentuoja Farmacijos įstatymas (2010). LR Kainų įstatymas skelbia, kad Lietuvoje galioja valstybinių valdymo organų reguliuojamos ir rinkos kainos.

Kainas reguliuoti valstybė gali dviem būdais:

1. Ekonominiu – reguliuojant rinkoje prekių paklausos ir pasiūlos santykį.

2. Administraciniu – tiesiogiai keičiant arba stabilizuojant kainas.

Netiesiogiai kainų reguliavimo metodai reiškiasi veikiant ne pačias kainas, o kainodaros veiksnius. Šiuo metu šis valstybinio kainų reguliavimo būdas yra pagrindinis, nes šitaip nepažeidžiamas rinkos mechanizmas, išsaugomas ekonominis kainų pagrįstumas ir jų organinis ryšys su pasaulinės rinkos kainomis. Reguluojama per mokesčių, finansinę – biudžetinę, kreditinę, valiutų ir maito politiką, t.y. tokiomis priemonėmis, kurias keisti yra valstybinių organų kompetencija.

Administracinį, arba tiesioginį kainų reguliavimą atlieka specialūs valstybiniai organai, remdamiesi galiojančiais įstatymais, vyriausybės nutarimais ir konkrečiomis ekonominėmis ir socialinėmis sąlygomis. Lietuvoje tokį darbą atlieka Ekonomikos ministerijos Kainų ir konkurencijos departamentas. Kai kuriais atvejais sprendimus dėl kainų reguliavimo tiek Lietuvoje, tiek kitose rinkos šalyse gali priimti šakinės žinybos ir konkrečių departamentų vadovai.

Kaip rodo patirtis, įvairių valstybinio kainų reguliavimo metodų naudojimas įgalina greitai stabilizuoti kainas arba jas pakeisti reikiama linkme ir dydžiu. Šitai leidžia sudėtingomis sąlygomis tam tikru laikotarpiu išsaugoti socialinį ir politinį visuomenės stabilumą, laimėti laiko pagrįstai ilgalaikiai šalies ekonominei ir kainų politikai parengti.

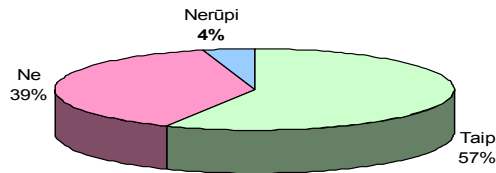
Greta teigiamų ypatybių valstybinis kainų reguliavimas turi esminių trūkumų, kurie per ilgesnį tokio reguliavimo periodą gali pažeisti objektyvų kainodaros mechanizmą ir turi neigiamų padarinių šalies ekonomikos plėtotei.

Siekiant įgyvendinti pagrindinį tikslą – išanalizuoti esamą padėtį vaistų kainų reguliavimą Lietuvoje, pateikiami tradiciniai ir nauji – ekonomistų bei atitinkamų įstaigų atstovų pasiūlyt, tačiau praktikoje netaikomi vaistų kainų reguliavimo metodai. Sekančiame skyriuje bus nagrinėjama dabartinė vaistų kainų reguliavimo situacija Lietuvoje.

2.2. Valstybinis vaistų kainų reguliavimas Lietuvoje ir užsienyje

Šių dienų vienas bene labiausiai aptarinėjamų klausimų mūsų šalyje, yra ir *vaistų kainų reguliavimas*. Gyventojai net neabejoja, kad vaistų kainos aukštos, tačiau valstybei užsiminus apie įstatymo pataisas, ši nuomonė ne tik pasitvirtino, bet galiausiai sukėlė gyventojų nepasitenkinimą, kodėl valstybė anksčiau negalėjo imtis priemonių šiam „plėšikavimui“ suvaldyti. Ar tikrai vaistų kainų reguliavimas nulems mažesnes vaistų kainas?

Remiantis tinklapiu Verslobanga.lt (2007) atlikta apklausa, galima buvo nesunkiai pastebėti, kad dėl kainų reguliavimo vyko tikra nuomonių kova.

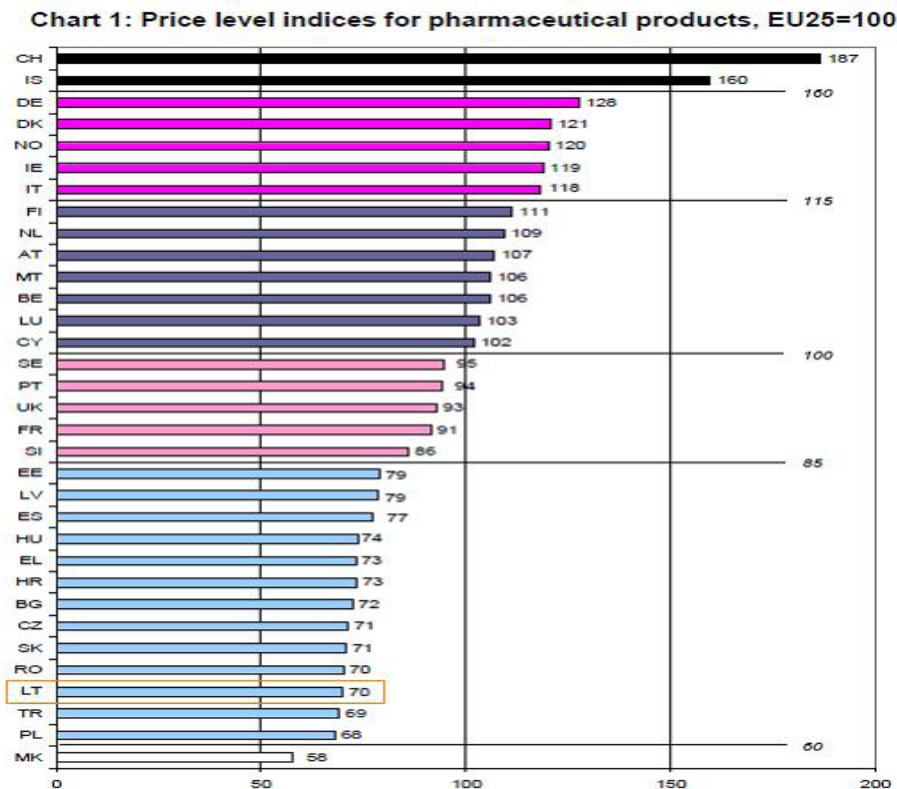

Šaltinis Verslobanga.lt, 2007

3 pav. Apklausa: ar pritariate kainų reguliavimui?

Apklausoje išviso dalyvavo 697 respondentai, iš jų 67 gamintojai, kurie nepritarė kainų reguliavimui (52 proc.); 99 prekybininkai, kurie taip pat nepritarė reguliavimui (53 proc.); ir vartotojai, kurie pasisakė už reguliavimą (61 proc.). Ir galutinis rezultatas – kainų reguliavimas reikalingas (2 pav.).

Patricia M. Danzon (1998) teigia, kad vaistų kainų reguliavimas grindžiamas didelėmis receptinių vaistų kainomis, tačiau nėra pateikiama įtikinamų duomenų apie kainas. Remiantis Europos Statistikos departamento EUROSTAT tyrimo duomenimis apie vidutinį vaistų kainų lygį ES šalyse (4 pav.) - nėra pagrindo teigti, kad vaistinių preparatų kainos Lietuvoje yra nepagrįstai aukštos, ar nepagrįstai skiriasi nuo panašaus ekonominio išsivystymo šalių (duomenys yra ne nauji, tačiau patikimesnių šaltinių su naujesniais duomenimis nėra).

šaltinis: Europos Statistikos departamentas EUROSTAT, 2005

4 pav. Vidutinis vaistų kainų lygį ES šalyse 2005 m.

LLRI prezidentė Rūta Vainienė (Verslosavaite.lt, 2009) teigė, jog kainų didėjimą lemia ne reguliavimų stoka, o jų perteklius. Tačiau brangu ne dėl to, kad neribojamos kainos, o dėl to, kad vaistų rinkoje apstu kaina keliančių reguliavimų (patentai, reikalavimai prekei, personalui, kompensavimo mechanizmai).

Tuo tarpu sveikatos apsaugos ministro patarėjas M. Marcinkevičius (Lietuvos medicinos kronika, 2009) teigia, jog padidėjus PVM iki 19 proc. vaistų kainos išaugo ne 14 proc., kaip turėjo, o 20 -30 proc.

Be to, pats kainų dydis (absoliučiais skaičiais) tam tikru metu tam tikroje šalyje nedaug ką gali pasakyti apie reikalingus ekonominės politikos sprendinius. Ekonominės politikos formuotojai turėtų ne sekti prekių kainas, bet įsitikinti, kad esama reguliacinė aplinka sudaro prielaidas rinkos (t.y. optimalių) kainų atsiradimui.

Lietuvos prezidentės D. Grybauskaitės (Zebra.lt/BNS, 2009) nuomone, reguliuoti reikia ne tik kompensuojamus vaitus, bet ir visus kitus, sprendžiant neproporcingai didelių vaistų kainų problemą.

Vaitų kainų reguliavimo realiausia priemonė LLRI instituto įvardijama - *konkurencijos didinimas*. Pagrindinis veiksmingas ir neigiamų pasekmių neturintis kainų mažinimo kelias - konkurencijos didinimas. Lietuvoje vaistų prekybos rinka veikia konkurencinėmis sąlygomis. Vyksta tiek aktuali (esant keliems pardavėjams), tiek potenciali konkurencija. Konkurencija vaistų rinkoje vyksta ne tik horizontalioje grandinėje, bet ir vertikalioje - didmenininkams derantis su vaistų gamintojais dėl kainų ir nuolaidų. Tai, kad didmeninės ir mažmeninės prekybos grandys yra integruotos, neleidžia teigti, jog gamybininko nuolaidos, taikomos vaistų didmenoje, nepasiekia vartotojo. Kad taip nėra, byloja ir konkurencija, ir gausi nuolaidų sistemų pasiūla rinkoje. Esant šioms bazinėms prielaidoms, tam tikras kainos dydis, ar jos pokytis, kuris „atrodo“ per didelis, nėra pagrindas įvesti kainų reguliavimą.

Konkurenciją ribojantys veiksniai vaistų rinkoje, sąlygoja teisės aktai nustatyti šios veiklos reikalavimais bei apribojimais. Būtent šių barjerų mažinimas turėtų ypač didelę naudą konkurencijai bei kainų mažėjimui. Užuoat neekonominiais būdais „tramdžius“ kainas, turėtų būti sudarytas kliūčių konkurencijai mažinimo planas.

Taigi, siekiant padidinti vaistų prieinamumą bei sumažinti jų kainą, tikslinga kurti prielaidas konkurencijai, supaprastinant vaistinėms keliamus licencijavimo bei veiklos reikalavimus; sumažinant reikalavimus, keliamus kiekvienai prekybos vaistais vietai, griežčiausius jų taikyti tik prekybos bendrovei; sprendžiant dirbtinai ribojamo farmacininkų paruošimo problemą; mažinant kompensuojamą vaistų kainos dalį bei mažinti atotrūkį tarp minimalios ir maksimalios kompensacijos; supaprastinant lygiagretų vaistų importą; spartinant vaistų registravimą, įskaitant trečiųjų šalių vaistų

registravimą.

Vaistų kainų reguliavimas Prancūzijoje. Prancūzijos vyriausybė aktyviai dalyvauja reguliuojant receptinių vaistų kainas. Prancūzija yra 4-a pasaulyje pagal išrašomų vaistų apimtį. Dar iki 1994 metų kompensuojamųjų vaistų kaina buvo nustatoma vienašališku valdžios sprendimu, tačiau vėliau nuspręsta eiti Ekonominio vaistų komiteto ir vaistų gamintojo derybų keliu. Po to sudaromas kontraktas, kuriame jau nustatoma fiksuota kaina, kuria vaistas parduodamas visoje šalyje.

2004 m. *The International Trade Administration* skelbė, jog Prancūzija tarp OECD šalių taiko griežčiausią vaistų kainų kontrolę visoje Europoje, kurią vėliau šiek tiek keitė dėl ekonominės situacijos.

Kaina nustatoma atsižvelgiant į:

- Prancūzijos vaistų agentūros skaidrumo komisijos ekspertų vaisto įvertinimą;
- preparato svarbą rinkoje (pagal pardavimus) bei gamintojo išlaidas, susijusias su vaisto tyrimais ir įėjimu į rinką.

Farmacinei kompanijai, prašant kompensuoti naująjį vaistą, turi būti pateikiamos jo kainos kitose ES narėse (bet vaisto kaina nenustatoma kitų šalių pagrindu). Jei kaina Prancūzijoje daug mažesnė, stengiamasi nustatyti panašią į ES vidurkį. Gamintojai susitarime su valstybe *įsipareigoja* apriboti vaisto „rėmimo“ (reklamos išlaidas) bei informuoti gydytojus apie vaisto „racionalų panaudojimą“. Farmacinei kompanijai nesilaikant šių įsipareigojimų, vyriausybė gali imtis vienašališkų preparato kainos reguliavimo veiksmų. Taip pat stebimas bendrų sveikatos apsaugos bei preparato išlaidų santykis, jam išsibalansavus, Ekonominis vaistų komitetas gali prašyti gamintojo pakeisti kainą, o jam nepaklusus, net nutraukti kontraktą.

1999 metais pradėta racionalizuoti kompensavimą, daugiausia dėmesio skiriant vaisto gydomosioms savybėms ir vis mažiau – jo pardavimams. Vis rečiau sudaromos sutartys dėl kainų priklausymo nuo pardavimų, išskyrus atvejus, kai numatomi labai dideli pardavimų mastai. Taip pat lanksčia kainų nustatymo politika stengiamasi remti farmacinių kompanijų naujų vaistų paiešką.

Pasak Productivity Commission (2001) Prancūzijoje valstybinis kainų reguliavimas nekompensuojamiesiems vaistams buvo panaikintas 1987 metais. Todėl nereceptiniai vaistai yra laisvai apmokestinami, jų pardavimo kainų ribos nėra reguliuojamos, tačiau draudžiama dirbtinai palaikyti mažmenines kainas, kaip ir spausdinti vaisto kainą ant pakuotės. Ligoninių vaistų kainos nustatomos ligoninių ir farmacinių kompanijų abipusiu susitarimu, tik vaistų gamintojas prieš tai turi gauti iš Vaistų agentūros skaidrumo komisijos patvirtinimą apie preparato profesionalų panaudojimą. Jei taikomas kompensavimas, generinių vaistų kaina negali viršyti įstatymiškai nustatytos 70 proc. originalaus vaisto kainos.

Pardavimo kainos ribos ("Farmacija ir Laikas", 2007):

- didmenininkui yra 9,7 proc., iš kurių 1,2 proc.
- didmenininkai negali vaistinėms teikti didesnės nei 2,5 procento nuolaidos.
- mažmenininko pardavimo ribos yra tarp 8–44 proc. nuo gamybinės preparato kainos.
- nereceptiniams vaistams taikomas 5,5 proc. pridėtinės vertės mokestis
- išrašomiems – 2,1 proc.

Pagal pasaulinės sveikatos organizacijos oficialias publikacijas bei farmacijos rinkos analizes galima spręsti, kad šios rinkos plėtrą globaliu mastu sąlygojo bendras ekonomikos augimas: padidėjęs farmacijos prekių vartojimas, žmonių sveikos gyvensenos poreikių augimas, didesnis valstybių dėmesys sveikatos apsaugai.

Esminis veiksnys sąlygojantis pasaulinės farmacijos rinkos augimą yra *netiesioginis valstybių farmacijos prekių vartojimas* (kompensuojamų vaistų forma), kuris pasireiškia per didesnę sveikatos apsaugos sektoriaus finansavimą.

Galutinis vartotojas farmacines prekes - maisto papildus, vaistus, kosmetikos priemones (neskaitant terapinių, sveikatos - grožio, ambulatorinio gydymo ir kitų sveikatos priežiūros institucijų paslaugų) dažniausiai įsigyja vaistinėse. Kiekvienas vaistinių tinklas ir nepriklausomos vaistinės teikia vartotojui tuos pačius medikamentus skirtingomis kainomis. Mažiausia vaisto kaina pritraukia daugiau vartotojų.

Dėl unikalios farmacijos sektoriaus prigimties, kai valstybės dažnai yra pagrindiniai farmacinių prekių pirkėjai (kompensuojama nemaža dalis vaistų galutiniams vartotojui), pasaulinė farmacijos rinka yra ir turėtų išlikti viena iš lyderiaujančių verslo sričių.

Šiuo metu Lietuvoje siekiama reguliuoti vaistų kainas (LR Farmacijos įstatymas, 2010), deklaruojant kainas, ribojant didmenininkų ir vaistinių antkainius (netaikoma nekompensuojamiems receptiniams vardiniam vaistams). Kadangi Lietuvoje nėra vieningos nuomonės dėl vaistų kainų stabilizavimo, o politiniai interesai susikerta su ekonominiais bei socialiniais, akivaizdu, kad prie to klausimo bus grįžtama.

Apibendrinant valstybinio kainų reguliavimo teorija paremtų empirinių modelių analize, galima formuluoti šiuos teorinius apibendrinimus:

Valstybinis kainų reguliavimas atsiranda tada, kai siekiama užtikrinti įvairių socialinių grupių apsaugą, specialios institucijos reguliuoja ir prižiūri rinkos kainas. Pagrindinis kriterijus, pagal kurį buvo suformuotas valstybės reguliuojamų ir rinkos kainų santykis, - vartotojo apsauga nuo pernelyg didelio kainų augimo.

Valstybinis reguliavimas vyksta pagal rinkos struktūras: tobulos konkurencijos rinka, monopolinės konkurencijos rinka, oligopolinė rinka, monopolija ir laisvoji rinka. Jeigu valstybėje veiktų tobulos rinkos sistema, tai verslo santykiai galėtų joje būti nereguliuojami.

Atlikus mokslinėje literatūroje pateikiamų kainų reguliavimo metodų, apibendrinant, kainų reguliavimas skirstomas: Administracinis (kainų iššaldymas; kainų kontrolė; sutarčių su įmonėmis sudarymas; kainų ribos), ekonominis ir valstybinis (dotacijos, paskolos, mokesčių politika; įtaka mažesnėms kainoms už žaliavas, lengvatiniai tarifai; viešieji pirkimai; įtakojama konkrečių produktų paklausa bei pasiūla).

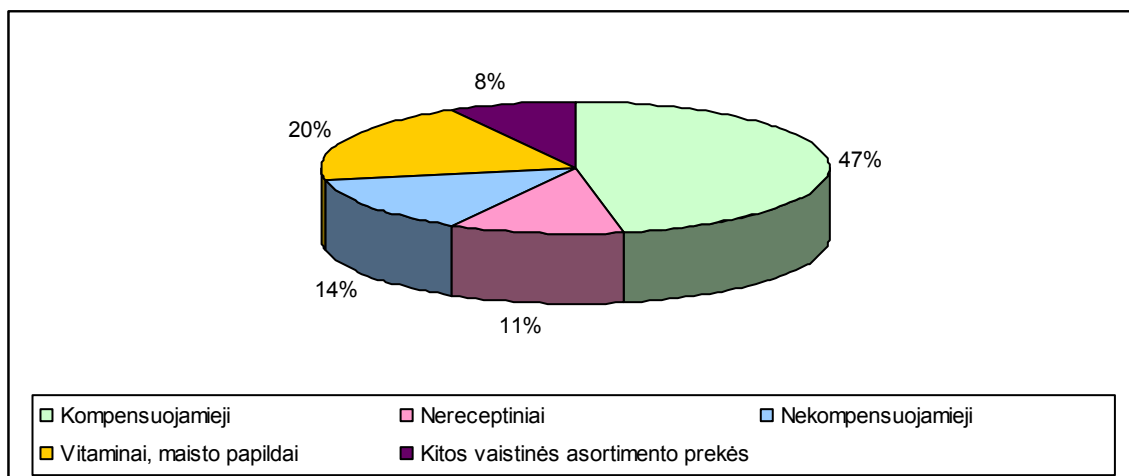
Apžvelgiant reikšmingiausias teorines ir empirines studijas galima teigti, kad pagal Š. Pajarską (1991) valstybei nustatčius maksimalią kainos ribą, gali atsitikti taip, kad kaina nebegalės padidėti tiek, kad ji nusistovėtų pusiausvyros lygyje. Anot E. Leontjevės (1990) išsivyravusių rinkoje pusiausvyrą gali iškreipti tokie veiksniai kaip infliacija bei užimtumo lygis. R. Stankūnas (1990) teigia, kainų reguliavimas pagrindiniams ekonominiams ištekliams ir pirmojo būtinumo prekėms – tai viena iš pagrindinių ekonominių funkcijų, kurias vykdo valstybė, siekdama užtikrinti efektyvų rinkos funkcionavimą. Tačiau Lietuvos Laisvosios rinkos institutas (2009) teigia, jog paprastai kainų reguliavimas vis dar išlieka tose srityse, kuriose manoma esant natūralioms monopolijoms ar infrastruktūrinėse ekonomikose, tačiau farmacijos rinka nepriklauso šioms sritims ir tai negali būti naudojama kaip argumentas vaistų kainų reguliavimui. Tuo remiantis iškyla klausimai, susiję su vaistų kainų reguliavimo tyrimų praktiniu įgyvendinimu, jų rezultatų patikimumu, bei empiriškai pagrįstos kainų reguliavimo strategijos sukūrimu.

2.3. Valstybinio kainų reguliavimo teorija pagrįsta empiriniais vaistų kainų reguliavimo metodais

2.3.1. NVPA vaistų kainų reguliavimo analizė

2009 m. J. Kulberkienė pateikė empirinį vaistų kainų reguliavimo modelį, kuris leidžia įvertinti kaip šiuo metu yra reguliuojamos vaistų kainos (žr. 5 pav.). Siekiant patikrinti modelio realumą, buvo remiamasi vaistinių teikiamais duomenimis: pardavimo struktūra pagal prekių grupes ir pelno struktūra.

Iš 5 paveikslo matyti, kad 47% vaistų rinkos antkainiai jau reguliuojama (kompensuojami vaistai – KV). KV kainos reguliuojamos nustatant maksimalias mažmenines kainas, t.y. reguliuojami antkainiai didmenininkams ir vaistinėms, o gamintojams nustatyta kainų referavimo prievolė. Gamintojų antkainiai ir pelnai realiai nereguliuojami - kainų deklaravimas nėra reguliavimo priemonė

šaltinis J. Kulberkienė, NVPA 2009

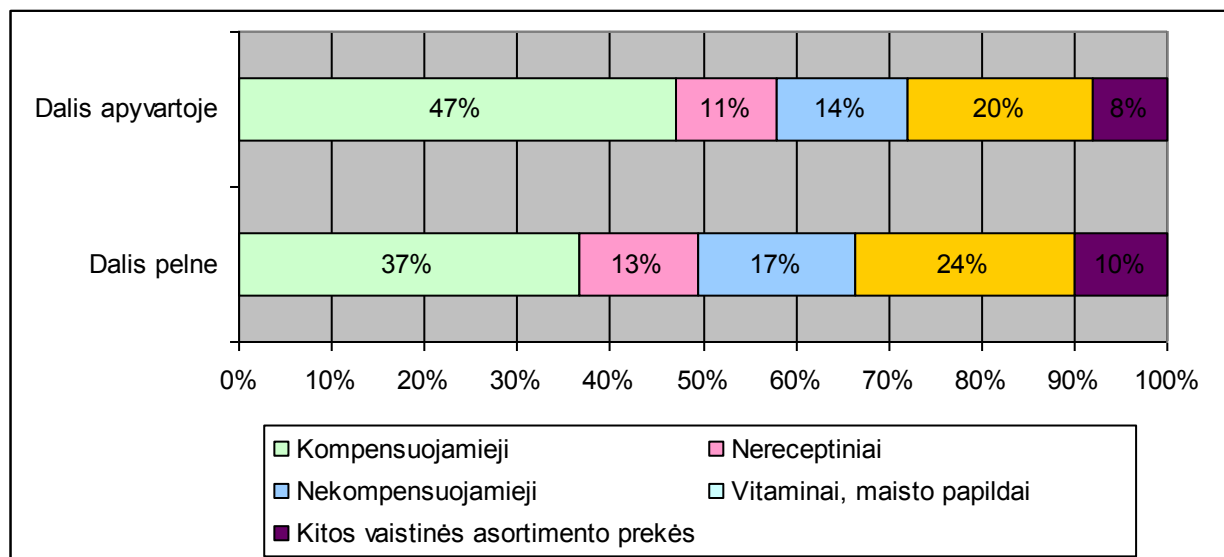
5 pav. Vaistinės pardavimų struktūra pagal prekių grupes 2009 m.

Vaistinės konkuruoja:

1. Kaštais – vertikali integracija užtikrina efektyvesnę veiklą, mažesnius kaštus.
2. Kaina - nuolaidos vaistams savo pelno sąskaita. Iš gamintojų gaunama ~ 3%, atiduodama pacientams – 10%.– spaudimas gamintojams kainų sumažinimui: derybinės galios panaudojimas.

Gamintojai konkuruoja:

Dėl sprendimo priėmėjo – gydytojo nuomonės. Vaistinių konkurencijos naudą gauna vartotojas/pacientas, gamintojo konkurencijos naudą gauna sprendimo priėmėjas/ gydytojas.

šaltinis J. Kulberkienė, NVPA 2009

6 pav. Vaistinės apyvartos ir pelno struktūra 2009 m.

Siūlomos priemonės konkurencingumui didinti bei reguliuoti vaistų kainas:

1. Įėjimo į rinką barjerų mažinimas:
  - Vaistų registravimo reikalavimų liberalizavimas (nepažeidžiant ES teisės);
  - Lygiagretaus vaistų importo skatinimas (reikalavimų liberalizavimas);

- Reikalavimų liberalizavimas riboto poreikio vaistams (nepažeidžiant ES teisės);
- Reikalavimų vaistinių bei didmeninės prekybos įmonių steigimui ir veiklai liberalizavimas.

2. Konkurencijos skatinimas:

- Skatinti konkurenciją tarp vaistų registracijos liudijimų turėtojų – vaistų gamintojų (derybos, valstybinis vaistų pirkimas tenderių pagalba – generiniams vaistams);
- Bazinių kainų nustatymas remiantis biudžeto galimybėmis, įvedant koeficientus. (Referencinių kainų naudojimas nėra pakankamas kriterijus vaisto kainai nustatyti - referencinių šalių vaistų rinkos labai skiriasi tiek kiekybiniais, tiek ir kokybiniais parametrais).

3. Kompensuojamųjų vaistų kainas perduoti reguliuoti Kainų komisijai arba paskirstyti atsakomybę nustatant vaistų kainas ir vaisto kompensavimą tarp įvairių institucijų (pvz., SAM –Ūkio ministerija – Socialinių reikalų ir darbo ministerija).

4. Sveikos gyvensenos programų įgyvendinimas, ligų prevencija ir profilaktika, visuomenės švietimas šiais klausimais - Lietuvos konkurencingumo didinimui būtina prielaida.

Apibendrinant galima teigti, jog yra būtinas sisteminis požiūris į vaistų kainodarą ir vaistų tiekimo grandinės dalyvius. Tik atlikus išsamią vaistų rinkos analizę, galima nustatyti efektyvias priemones siekiant palengvinti finansinę pacientų dalį. Nors dauguma ekonomistų teigia, kad kainų reguliavimas yra būtinas, tačiau J. Kulberkienė (NVPA, 2009) siūlo nekeisti dabar egzistuojančios vaistų kainodaros sistemos ir skatinti konkurenciją.

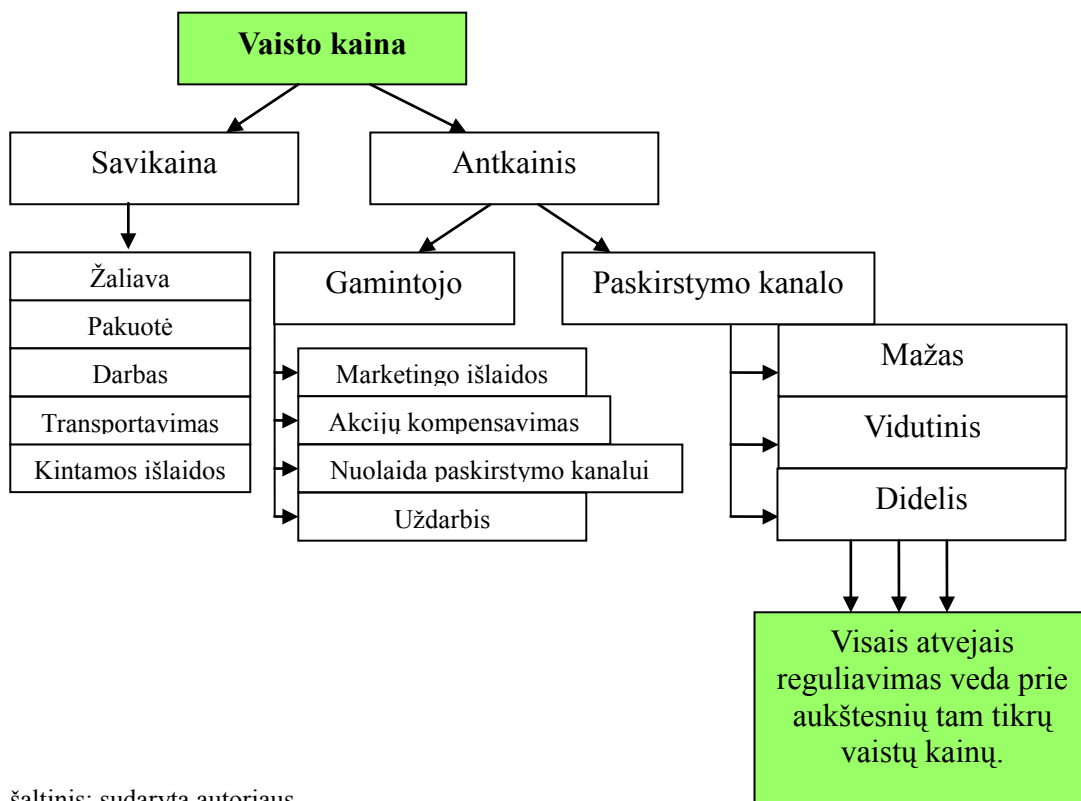
2. 3.2. LLRI vaistų kainų reguliavimas per konkurencijos stiprinimą

Geriausia priemonė mažinanti prekių bei paslaugų kainas, yra konkurencijos užtikrinimas. Todėl siekiant padidinti vaistų prieinamumą bei sumažinti jų kainą, tikslinga supaprastinti vaistinėms keliamus licencijavimo bei veiklos reikalavimus; sumažinti reikalavimus, keliamus kiekvienai prekybos vaistais vietai; mažinti kompensuojamą vaistų kainos dalį bei mažinti atotrūkį tarp minimalios ir maksimalios kompensacijos; įteisinti lygiagretų vaistų importą, mažinti barjerus vaistų registravimui, teigia R.Vainienė (LLRI, 2009).

Antkainio reguliavimas – maksimalaus antkainio visiems vaistams legalizavimas. Tai reiškia, kad jį įvedus dalis vaistų gali atpigti, tačiau kita dalis - būtinai pabrangs. Jei maksimalus antkainis nustatomas tokio dydžio (didelis), kad neturėtų šių pasekmių, tai jo reguliavimas praranda savo pirmąją tikslą.

Reguliuojant antkainius, susiduriama ir su praktinėmis antkainio apibrėžimo ir nustatymo problemomis. Nėra tokios „ekonomiškai pagrįsto“ antkainio skaičiavimo metodikos, kuri leistų formulei ar konkrečiam dydžiui pakeisti bei unifikuoti prekybinės veiklos rinkos kainodaros mechanizmą. Kad ir kokia skaičiavimo metodika būtų pasirinkta, ji negalės „pataikyti“ į rinkos kainą,

kuri tenkintų ir vartotojų paklausą, ir lemtų, kad paslaugas teiktų galintys efektyviausiai patenkinti šią paklausą.

šaltinis: sudaryta autoriaus

7. pav. Antkainio ir reguliavimo įtaka vaisto kainai

Jei nustatomi per maži antkainiai – bankrutuoja mažosios vaistinės ir sumažėja konkurencija bei vaistų prieinamumas (7 pav.). Jei nustatomi antkainiai, kad išsilaikytų mažieji tinklai – tai didesni prekybos tinklai nesuinteresuoti taikyti mažesnių antkainių. Visais atvejais reguliavimas veda prie aukštesnių tam tikrų vaistų kainų.

Remiantis 7 pav. pateikiamas pavyzdys, kaip vaisto kainą įtakoja antkainis:

Vaisto „X“ savikaina – 3 Lt.
 CIP kaina (savikaina + gamintojo antkainis) 10,50 Lt.
 Planuojamas gamintojo uždarbis 72 %, iš kurių išskaičiuojama:
 13 % - nuolaida paskirstymo kanalams (didmeninė ir mažmeninė prekyba)
 vidutiniškai 25 % - akcijų kompensavimui
 iki 30 % - marketingo išlaidos (kintančios)

Susumavus rezultatus galimas gamintojo pelnas yra 4 %. Jei valstybė nusprendžia reguliuoti paskirstymo kanalų dedamus antkainius, tuomet rezultatas būtų toks:

Nustačius maksimalų, pvz., 10 proc. paskirstymo kanalų antkainį, gamintojas padidins produkto CIP kainą, tačiau, paskirstymo kanalai, norėdami išlaikyti gaunamą pelną, pareikalaus

didenės nuolaidos. Taip vaisto kaina gali dar labiau padidėti, kad išloštų ir gamintojas ir dimeninkas/mažmeninkas. Išlieka tik didesnė rizika mažesnėms vaistinėms, kurios gali neatsilaikyti prieš didelių tinklų diktuojamas rinkos sąlygas.

Antkainis sukuria deficitą arba perteklių, nuostolius arba viršpelnius, konkurencijos nunykimą arba viršpelnio legalizavimą, kontroliuojamųjų ir kontroliuojančiųjų korupcinius santykius, įrodinėjimo bei skaičiavimo sąnaudas bei naštą, koncentraciją, vertikalią integraciją, paskatas tarpiniais būdais padidinti antkainį, jei jis nustatytas mažesnis nei rinkos, antkainio nediferencijavimą atskiroms vaistų grupėms, o maksimalaus antkainio taikymą visoms ir to lemtą vaistų kainų kilimą, vardija LLRI vadovė, R. Vainienė (LLRI, 2009).

Apibendrinat LLRI vaistų kainų reguliavimą per konkurencijos didinimą, galima daryti išvadą, jog vaistų kainų reguliavimas dažnai argumentuojamas šios prekės specifika, bet prekės kainos formavimas ir konkurencijos poveikis specifikos neturi. Konkurencija yra kainą mažinantis veiksnys, o kainų reguliavimas yra kainos didumą paslepiantis faktorius. Esant reguliuojamai kainai, tampa nebeįmanoma palyginti, ar rinkos kaina būtų didesnė.

2.3.3. Vaistų kainų reguliavimas: laisva kainodara ar nustatyti kainos ribą?

Papildant prieš tai aptartą antkainio bei reguliavimo įtaką vaisto kainai, pravartu aptarti, ar vaistų kainas reikia reguliuoti, nustatant kainos ribą ar palikti kainas nereguliuojamas, kad rinka pati jas nustatytų. Šiai teorijai nagrinėti, bus analizuojamas 2003 m. atliktas unikalus politinis eksperimentas Norvegijoje (Kurt R. Brekke, Astrid L. Grasdal, Tor Helge Holmås, 2006), siekiant išsiaiškinti ryšį tarp kainų reguliavimo tvarkos ir farmacijos įmonių kainodaros strategijos. Eksperimentas buvo pavadintas „Laisvai nustatomos kainodaros (Reference Pricing) sistema, vadinama "kainų indeksu" pavyzdiniams patentais neapsaugotiems vaistams, kurie pakeistų esantį kainos ribos (Price Cap) reguliavimą“. 2007 m. šis eksperimentas buvo papildytas ir pavadintas „Reguliavimas, konkurencija ir vaistų kainos: teorija ir eksperimentinis pagrindimas“. Farmacijos rinkoms būdinga neelastinga kainos paklausa, daugiausia dėl medicininio draudimo, ir tiekimo galios vidinėje rinkoje, susijusių su patentų sistema, siekiant apsaugoti naujų cheminių subjektų kopijavimą ateityje. Į šiuos veiksnius šalyse turėtų būti labiausiai kreipiamas dėmesys, siekiant įvairiomis priemonėmis pažaboti farmacijos įmonių galią rinkoms ir kontroliuoti medicininių išlaidų augimą.

Pagrindinis šio *eksperimento tikslas* – parodyti, kaip esant laisvai kainodarai pigesni (generic) vaistai, veikiant konkurencijai, įtakoja rinkos kainą, bei brangių (brand –name) vaistų kainas.

Laikotarpyje 2001 – 2005 m. buvo renkami su gamintojo ženklu (Brand) ir nepatentuočių (Generic) vaistų duomenys. Laisvų kainų nustatymo sistema, vadinama kainų nustatymo indeksu buvo

pateikta 2003 m. gegužės mėn. Palyginimui buvo naudojami 6 cheminių vaistų sudėtys: Citalopram (depresiniai susirgimai), Omeprazol (rūgštingumui reguliuoti), Cetirizin (alerginiai susirgimai), Loaratadin (alerginiai susirgimai), Enalapril (aukšto kraujospūdžio negalavimai) ir Lisinipril (aukšto kraujospūdžio negalavimai).

Kainos indeksas buvo skaičiuojamas, vertinant veiksnių įtaka savikainos pokyčiams. Šiuo atveju savikainą veikiančys veiksniai yra:

- Kiekvienos vaistų grupės cheminė sudėtis;
- Kiekvienos grupės klasifikavimas į pogrupius išskiriant, pakuotės dydį, dozuotę;
- Svertinė pardavimų suma gamintojo kainomis įtraukta į kiekvieną pogrupį.

Kainų indeksas perskaičiuojamas kas ketvirtį, siekiant įvertinti, kaip keičiasi laisvai nustatomos kainos ir kainos, turinčios ribą.

Skaičiavimui naudojama sekanti formulė (1 formulė):

$$I^t = \sum_{i=1}^N [M_i^{t-1} \cdot p_i^{t-1}], \text{ kur } M_i^{t-1} = \frac{q_i^{t-1}}{\sum_{j=1}^N q_j^{t-1}}$$

Kainų indeksas už tam tikrą laikotarpį t , žymimas I^t

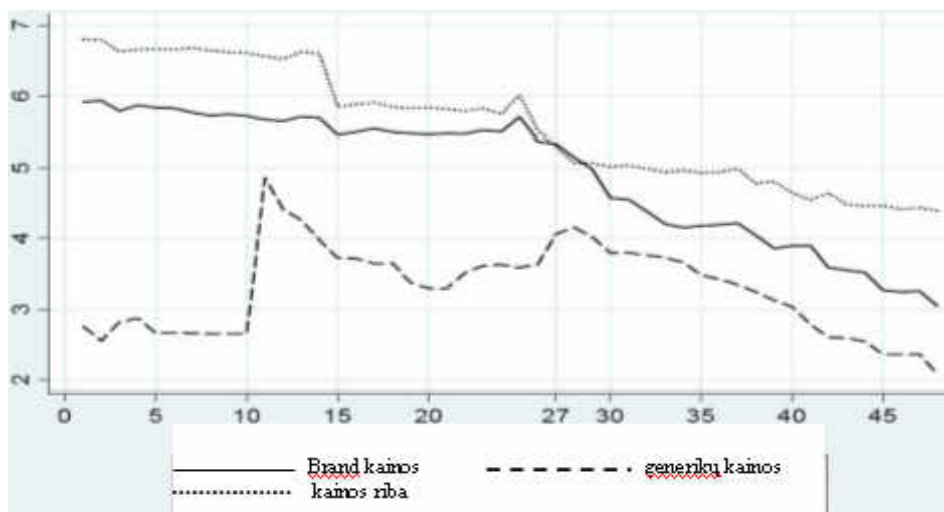
p_i^{t-1} - gamintojo produkto i kaina, praėjusiame laikotarpyje ($t-1$)

q_i^{t-1} - parduotas produkto i kiekis praėjusiame laikotarpyje ($t-1$), matuojamas tabletėmis kasdieninės dozės.

M_i^{t-1} - produkto i rinkos dalis, praėjusiame laikotarpyje ($t-1$)

Nuo kiekvieno laikotarpio t , praeina 3 mėn., visi kintamieji dydžiai yra vidutiniai. Kainų indeksas buvo didžiausias kiekvienoje kompensuojamų reference vaistų grupėje. Kainos indeksas mažėjo tik tuo atveju, kai pigesni (generic) vaistai padidindavo savo rinkos dalį ir taip įtakodavo brangesnių (brand-name) ir pigesnių (generic) vaistų kainas atitinkamose grupėse (8 pav.).

šaltinis: Kurt R. Brekke, Astrid L. Grasdal, Tor Helge Holmås, 2006

8 pav. Vidutinės brangių ir pigių vaistų kainos Norvegijoje esant laisvai kainodarai

Vaisto atėjimo į rinką kelias yra ganėtinai ilgas, trunkantis apie 25 m. teigia Didžiosios Britanijos tyrimų agentūra OFT (2007). Apie 5 m. trunka patento gavimas, farmakologija, toksiniai bandymai, apie maždaug 4 m. yra atliekami klinikiniai tyrimai ir metus laiko trunkantis registravimas. Gamyba, paskirstymas, vaisto rėmimas trunka apie 10 m. vėliau atsiranda vaisto pakaitalai (generic produktai).

Jei maksimalios kainos nustatytos didesnės už rinkos, kainų reguliavimas slopina konkurenciją ir skatina kainą pakelti iki maksimalaus lygio, o kai nustatoma mažesnė nei rinkos kaina - sukuriamas deficitas. Maksimalių kainų nustatymas pirmiausia neigiamai paveikia rečiau perkamų vaistų rinką, šių vaistų vartotojus, o taip pat vaistines, kuriose yra nedidelė apyvarta. Tiek didmeniniai, tiek mažmeniniai prekybininkai bando subalansuoti per mažų ir per didelių kainų ir antkainių poveikį (sutikdami pardavinėti per pigiai, tikėdamiesi "atsigriebti" iš kitų rinkos iškraipymų), tačiau tai padaro jų veiklą nestabilią ir finansiškai pažeidžiamą.

3. TYRIMAI IR REZULTATAI

3.1. Pasaulinės farmacijos rinkos apžvalga

Daugeliu atžvilgių 2009 m. susikūrė nauja pasaulio farmacijos rinkos struktūra, kuri yra keletą pastarųjų metų rinką veikusių veiksnių rezultatas. Rinkos augimo greitis naujais metais stabiliai išliko 2008 m. lygio, gal netgi šiek tiek sulėtėjo. Rinką vis dar veikia daugelis įvairių veiksnių: didelę prieaugio dalį lemia besivystančios, o ne išsivysčiusios, kaip buvo anksčiau, šalys, svarbų vaidmenį atlieka gydytojų specialistų skiriami produktai, daugelis labai populiarių ir gerai parduodamų preparatų netenka patento, be to, sprendimams sveikatos apsaugos klausimais daug įtakos turi reguliuotojai ir pirkėjai, prisidėjo ir nepalanki pasaulio ekonomikos padėtis.

2009 m. gali nutikti daug įvykių, kurie ilgam paveiks farmacijos rinką. Pavyzdžiui, žmogaus augimo hormonų ir eritropoetinių biologinių analogų sunaudojimas Europoje, generinių preparatų priėmimas Japonijoje, kainų mažinimo strategijos taikymas daugelyje ES šalių, Europos farmacijos sektoriaus valstybės reguliavimo panaikinimas ir galimi sveikatos apsaugos politikos JAV pokyčiai, sekantys po naujo prezidento rinkimų 2008 m. lapkritį.

Europos lyderės – Prancūzijos farmacija viena didžiausių Europos Sąjungos valstybių. Prancūzai tolydžio stengiasi būti pirmi ir gali pasigirti viena didžiausių Europoje farmacijos rinkų bei pirmaujančia pramone.

Prancūzija, turinti beveik 64 milijonus gyventojų, yra 21-a pasaulyje ir 3-ia didžiausia Europos šalis po Vokietijos ir Didžiosios Britanijos. Todėl ji nuolat bando pateisinti savo dydį ir aktyviai dalyvauti pasaulio reikaluose. Ne išimtis – ir šalies farmacijos sektorius, kuris yra vienas didžiausių Europoje.

2008 m. RAND (**R**esearch **a**nd **D**evelopment) atliktas tyrimas parodė, jog:

1. Pastaraisiais metais visame pasaulyje farmacijos kainų reguliavimas padidėjo.
2. Daugeliu atvejų reglamentavimas mažina farmacijos pajamas.
3. Reguliavimo metodai, kurie sumažina farmacijos pajamas geriausiu atveju gali sukelti nedidelį vartotojų sutaupymą, bet rizika daug didesnė sumažėjus išlaidoms inovacijų didinimui, kas įtakoja trumpesnę gyvenimo trukmę (tyrimo skaičiavimai parodė, kad amerikiečių gyvenimo trukmė padės mažėti kažkur po 0,2 metų, o europiečių tuo pačiu periodu, toje pačioje amžiaus kartoje po 0,1 metų)..
4. Metodai, kurie mažina vartotojų išlaidas, nedarydami poveikio farmacijos pajamoms yra labiau naudingi esamiems vartotojams ir ateities kartoms.

Pasaulio statistų teigimu (Vfa, 2009) 2008 m. JAV ir Ispanijos rinkos išaugo daugiau nei 50 proc., o Vokietijos farmacijos rinka padidėjo iki 25 proc. Kitose rinkose buvo vidutinis augimas dėl

valstybės organų leidžiamų aktų, kurie riboja kainas.

Farmacijos įmonių, prekių apyvartos augimo tempais ir kitais aspektais JAV rinka yra dominuojanti pasauliniu mastu. Tačiau pasak RAND, JAV vaistų kainų kontrolė turi ilgalaikį neigiamą poveikį. Naudojantis farmacijos pasauliniu modeliu, demografinėmis ir ekonominėmis priemonėmis apskaičiuojant pradinės sveikatos, sveikatos elgsenos, naujovių normas dėl gyventojų sveikatos ir mirtingumo keletą dešimtmečių į priekį, išskirti pagrindiniai šio tyrimo rezultatai parodė, kad:

- vaistų kainų reguliavimas padidėjo per tam tikrą laikotarpį;
- dauguma reglamentų gerokai sumažina farmacijos pajamas, tiesioginė kainų kontrolė turi didesnę poveikį;
- reglamento poveikis nereguliuojamose rinkose anksčiau geriau veikė, nei dabar papildžius naujais reglamentais reguliuojamose rinkose;
- reguliavimo didėjimas įtakoja mažėjančias pajamas per tam tikrą laiką.

2003 m. JAV mokslininkas John A. Vernon tyrė, kaip vaistų kainų reguliavimas atsilieps farmacinių įmonių vidinėms pajamos, kurios gan svarbią vietą sudarė diegiant inovacijas. Kongresas tuo metu siekė sutaupyti valstybės lėšas, bet visiškai neįvertino, kaip tai atsilieps farmacijos įmonėms, kurios kuria naujus vaistus. Tuo metu buvo prognozuojama, kad farmacijos kainų reguliavimas Jungtinėse Amerikos Valstijose leistų nuo 36,1 ir 47,5 procentų sumažinti mokslinių tyrimų ir technologijų intensyvumą.

JAV receptinių vaistų kainos buvo nereglamentuotos. Skirtingai nei kitose šalyse, kur vaistų kainos reguliuojamos tiesiogiai (Prancūzija, Italija), netiesioginės kompensacijos ribos pagal socialinio draudimo sistemą (Vokietija, Japonija), arba kontroliuojant pelną (Didžioji Britanija).

Apibendrinant galima teigti, jog pirmiausiai, pagrindinis kainų kontrolės teigiamas poveikis – mažėjantis sveikatos draudimas, o neigiamas kainų kontrolės poveikis – nepriklauso nuo jokios vertės, priskiriamos gyvenimo metams. Kitaip tariant, jokie apribojimai neturi įtakoti gyvenimo trukmės. Antra, kai farmacijos pajamos didėja 1 proc., tai sukelia maždaug 3 proc. kasmet daugėjančių naujų vaistų kiekį. Kadangi kainų kontrolė mažina farmacijos pajamas, tuo mažindamos galimybę diegti naujoves. O tai liečia gyvenimo trukmę.

Kitame poskyryje apžvelgiama Lietuvos farmacijos rinka ir vaistų kainų reguliavimo schema taikoma Lietuvoje.

3.2. Lietuvos farmacijos rinkos apžvalga

Pastarojo meto Lietuvos farmacijos rinkai būdingas spartus vaistinių skaičiaus augimas ir jungimasis į tinklus, tačiau smulkių - pavienių vaistinių skaičius nedaugėja.

Lietuvos vaistų rinka ankstesniais metais kilo. Pavyzdžiui, 2008 metų pradžioje „Farmacijoje ir laike“ skelbtais duomenimis, 2007-uosius metus lyginant su 2006-aisiais, rinka paauogo 13,6 procento,

pardavimus skaičiuojant pinigine verte ir apsiribojant viešosiomis vaistinėmis. Taigi net ir mažesnis nei trylikos procentų farmacijos rinkos pakilimas, lyginant 2007-uosius su 2008-aisiais, rodytų tam tikrą jos sumažėjimą.

Lietuvos farmacijos rinka ateinančius kelerius metus turėtų augti po 6,7 proc. ir 2013 metais pasiekti 1,033 mlrd. JAV dolerių, arba 316 dolerių vienam gyventojui.

Tai prognozuoja Didžiosios Britanijos tyrimų bendrovė „Epicom Business Intelligence“, atlikusi Lietuvos farmacijos rinkos vertinimą, rašo „Verslo žinios“.

Ji skaičiuoja, kad 2008-aisiais vaistams Lietuvoje iš viso buvo išleista 0,747 mlrd. dolerių, arba 222 dolerių vienam gyventojui. Skaičiuojama, kad 80 proc. Lietuvos farmacijos rinkos sudaro importas. 2006-ųjų duomenimis, daugiausia vaistų į Lietuvą buvo importuota iš Vokietijos, Belgijos ir Latvijos.

Nuo balandžio 1 dienos pradėjus reguliuoti vaistų antkainius, nekompensuojamieji vaistai Lietuvoje palaipsniui turėjo atpigti 15-20 proc., ir tai per metus leistų gyventojams sutaupyti apie 50 mln. litų.

Vyriausybė patvirtino maksimalius gamintojų, didmenininkų ir vaistinininkų antkainius. Be to, vaistų gamintojai negalės į Lietuvos rinką vaistų tiekti brangiau nei nustatytą aštuonių Europos Sąjungos (ES) valstybių vidurkis.

Du nutarimai priimti įgyvendinant sausio mėnesį priimtas Farmacijos įstatymo nuostatas dėl valstybinio kainų reguliavimo nekompensuojamiesiems vaistams. Vyriausybės nutarime dėl referencinių valstybių įrašytos aštuonios Europos Sąjungos valstybės, kurių BVP dalis, tenkanti vienam gyventojui, yra panaši į Lietuvos. Tai Bulgarija, Čekija, Estija, Latvija, Lenkija, Rumunija, Slovakija ir Vengrija.

Pagal nutarimą vaistų gamintojai negalės tiekti į Lietuvos rinką vaistų brangiau nei minėtų aštuonių referencinių šalių kainų vidurkis.

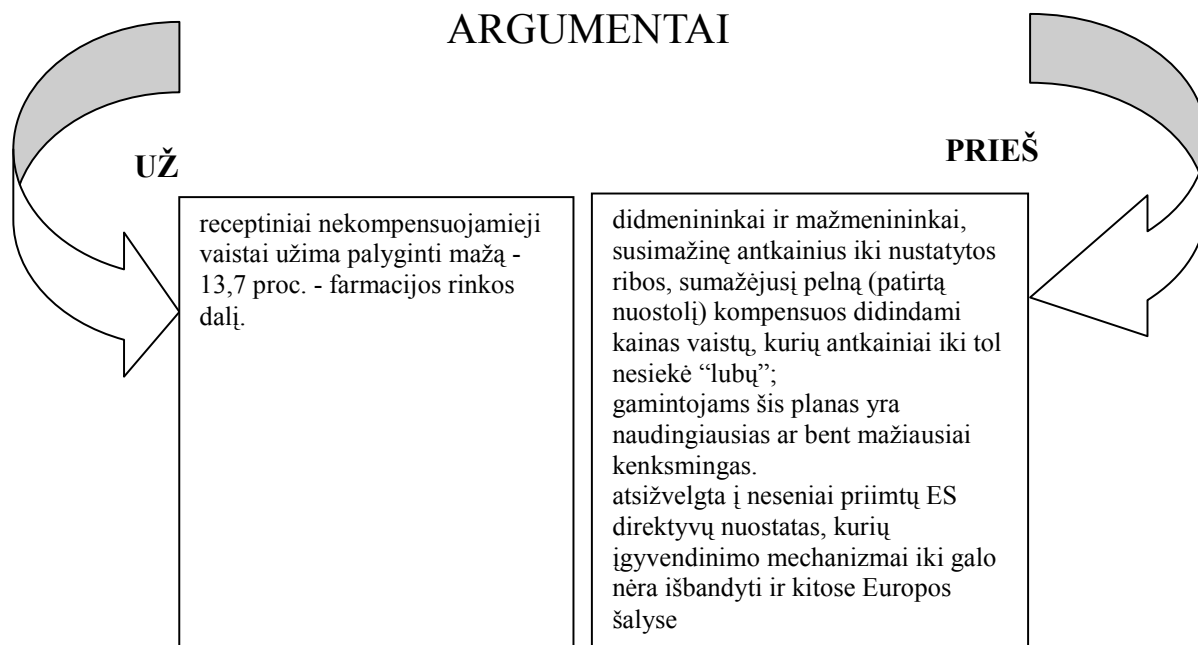
Daugelio farmacininkų nuomone, valstybės kišimasis iškreips rinką bei konkurencijos sąlygas. Visų pirma reikia skatinti ir puoselėti konkurenciją, kuri jau savaime sureguliuos taip, kaip geriausia pirkėjui. Tačiau ministerijos manymu, Lietuvoje farmacijos rinka yra iškreipta, todėl šitokia rinkos savireguliacija pasitikėti neverta.

Etinių farmacijos kompanijų asociacija atliko tyrimą, lygindama vaistų kainas Lietuvoje ir Estijoje. Buvo analizuojama 100 receptinių nekompensuojamųjų vaistų, kuriems Lietuvos gyventojai išleidžia daugiausia pinigų. Iš jų 65 yra parduodami ir Estijoje.

Paaiškėjo, kad kainos skirtumas svyruoja nuo minimalių 3 proc. iki išpūdingų 43 proc., nors iš gamintojo vaistas perkamas už vienodą kainą. Šis tyrimas įrodė, kad didžiausias kaltininkas dėl nemažų vaistų kainų yra ne užsienio farmacijos įmonės, kurios išrado ir pagamino vaistą, o

prekybininkai, kurie, deja, taiko didelius antkainius šioje visuomenei jautrioje srityje. Vyriausybė turi imtis priemonių, tik kokios tai turi būti priemonės, kad ar jos pasiteisintų.

Apibendrinant daugelio farmacininkų išsakytas vieša nuomones, galima išskirti valstybinio kainų reguliavimo argumentus „už“, ir „prieš“ (žr. 9 pav.):

šaltinis: sudaryta autoriaus

9 pav. Argumentai „už“ ir „prieš“ valstybinį vaistų kainų reguliavimą

Remiantis Valstybinės vaistų kontrolės tarnybos prie Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos (toliau – VVKT) atliktu tyrimu, buvo sudarytas ir pasiūlytas toks kainų reguliavimo modelis:

3 lentelė

VVKT siūlomos didmeninių ir mažmeninių antkainių ribos

Siūlomas prekybos antkainių nekompensuojamųjų vaistinių preparatų DIDMENINEI kainai nustatyti variantas:		Siūlomas prekybos antkainių nekompensuojamųjų vaistinių preparatų MAŽMENINEI kainai nustatyti variantas:	
Vaistinio preparato rinkodaros teisės turėtojo ar lygiagretaus importo leidimo turėtojo, ar jų atstovo deklaruota vaistinio preparato kaina, Lt	Prekybos antkainis	Vaistinio preparato pirkimo kaina, Lt	Prekybos antkainis
iki 6,43	18%	iki 8,19	30%
nuo 6,44 iki 10,00	16%	nuo 8,20 iki 10,00	25%

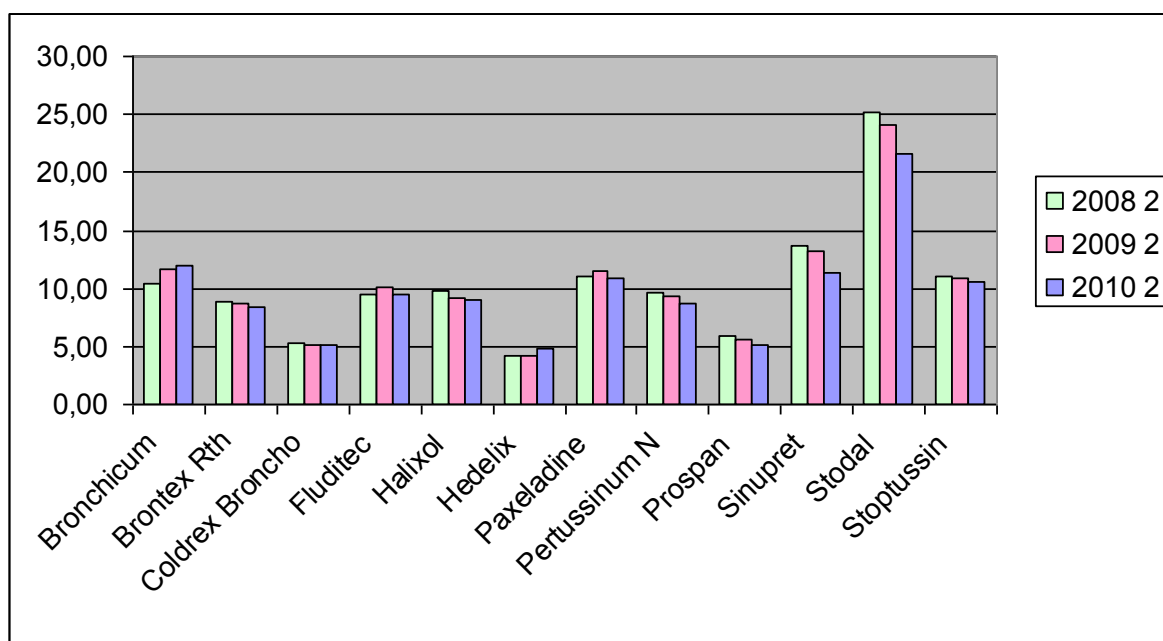
3 lentelės tęsinys

nuo 10,01 iki 19,44	9%	nuo 10,01 iki 15,28	23%
nuo 19,45 iki 25,00	7%	nuo 15,29 iki 25,00	22%
nuo 25,01 iki 53,57	6%	nuo 25,01 iki 27,28	19%
nuo 53,58 iki 68,18	5%	nuo 27,29 iki 75,00	17%
nuo 68,19 iki 909,09	50 Lt.	nuo 75,01 iki 500,00	15%
909,10 ir daugiau		500,01 ir daugiau	60 Lt.

Šaltinis: VVKT, 2010

Vėliau šie siūlymai buvo apsvarstyti ir nuo šių metų balandžio 1 d. įsigaliojo. Prekybos antkainis nekompensuojamųjų narkotinių vaistinių preparatų ir nekompensuojamųjų receptinių vaistinių preparatų, kurie laikomi (saugomi) pagal temperatūros režimą nuo 2°C iki 8°C arba nuo 0°C iki -20°C ir žemesnėje temperatūroje, didžiausiai didmeninei kainai nustatyti apskaičiuojamas prie didžiausio didmeninės prekybos antkainio pridėjus 1 Lt. Tuo tarpu nekompensuojamųjų narkotinių vaistinių preparatų didžiausiai mažmeninei kainai nustatyti apskaičiuojamas prie didžiausio mažmeninės prekybos antkainio pridėjus 3 Lt.

Naudojant farmacinę programos duomenis Soft dent, apžvelgsime, vienos grupės, nekompensuojamųjų vaistų nuo kosulio kainų pokytį 3 metų laikotarpyje vasario mėnesį (2008-2010). Kaina yra didmeninė, be mažmeninio antkainio. Vaistinėje vidutinė kaina pavyzdžiui, sirupo nuo kosulio Pertusino N yra 8,28 Lt. (su PVM)

šaltinis: sudaryta autoriaus naudojant Soft dent farmacinę programą

10 pav. vaistų nuo kosulio kainų kitimo dinamika 3 m. laikotarpyje vasario mėnesiais

Iš paveikslo matyti, kad nedidelis kainų pokytis tą patį mėnesį 3 metų laikotarpyje buvo.

Kainas galėjo įtakoti sezoniškumas, bei konkurencija siekiant didinti pardavimus, buvo vykdomos akcijos, dėl kurių mažėjo didmeninė kaina. Jau minėto sirupo nuo kosulio Pertusino N mažmeninė kaina kovo mėnesį Euro Vaistinėje buvo 7,39 Lt. (su PVM), t.y. su 20 proc. Gamintojas siekdamas padidinti pardavimus, su atskira vaistine ar vaistinių tinklu susitaria dėl nuolaidos taikymo. Šiuo atveju vykdant Pertusino N akciją Euro vaistinėje, gamintojas pasibaigus akcijos laikotarpiui sumokėjo vaistinių tinklui apie 20 proc. nuo faktinių pardavimų bei apie 4000 Lt. akcijinio žurnalo mokesčių.

VVKT atliktame tyrime dėl vaistų antkainių Pertusino N kaina tinklinėse vaistinėse yra 0,05 Lt. yra mažesnė. Tyrimui buvo pasirinkta 60 tinklinių vaistinių (UAB Eurovaistinė - 17, UAB Nemuno vaistinė - 15, UAB Gintarinė vaistinė - 10, UAB Tamro vaistinė – 9, UAB Norfos vaistinė - 4, UAB Saulėgražų vaistinė – 3, UAB Apothea vaistinė - 2) ir 41 nepriklausoma vaistinė. Vertinant tai, kad Pertusino N kaina nesiekia 10 Lt. buvo nustatyta, kad beveik visiems vaistams, kurių kaina yra iki 10 Lt. iš jų taikytas vidutinis didmeninis 20-30 % antkainis, tuo tarpu bendras vidutinis mažmeninis 100 tirtų vaistinių preparatų taikytas antkainis buvo 49,64 %.

Šiame poskyryje atlikta trumpa užsienio ir Lietuvos farmacijos rinkų apžvalga nepateikia atsakymų, kas įtakoja vaistų kainas. Užsienio literatūroje jau sutinkami empiriniai tyrimai, nagrinėjantys atskirus, tam tikra prasme su vaistų kainų reguliavimu susijusius aspektus, tačiau aiškaus reguliavimą formuojančių veiksnių sąrašo jie nepateikia.

Remiantis antrine informacija ir mokslinės literatūros analize, susiformuoja poreikis, atlikti tyrimą, kuris leistų identifikuoti Lietuvos vaistų kainų reguliavimą ir kainas formuojančius veiksnius.

3.3. Vaistų kainų reguliavimo tyrimas

3.3.1. Vaistų kainų reguliavimo tyrimo metodologinis pagrindimas

Siekiant išsiaiškinti, kaip galima nustatyti ar reikalingas vaistų kainų reguliavimas Lietuvoje, teoriniuose sprendimuose buvo nagrinėjami vaistų kainas formuojantys veiksniai ir siūlomi įvairūs reguliavimo modeliai.

Siekiant įgyvendinti tikslą ***iškelta hipotezė:***

Valstybinio vaistų kainų reguliavimo būdas – antkainių ribojimo mechanizmas, nekompensuojamų vaistų kainų nesumažins.

Šiai hipotezei pagrįsti atliktas kelių pakopų tyrimas, siekiant gauti skirtingų respondentų atsakymus. Atlikus duomenų lyginamąją analizę suformuota vaistų kainų reguliavimo strateginis modelis, kuriuo bus grindžiama iškelta hipotezė.

Tyrimo ir atrankos metodas. Tyrimas atliktas naudojant ***apklausos metodą, asmeninio interviu ir internetinės apklausos būdu.*** Respondentai atrinkti vadovaujantis ***atsitiktinės kvotinės atrankos principu.*** Tyrimas atliktas dviejų pakopų. Pirmoje pakopoje atlikta vartotojų apklausa

patalpinus apklausos anketą internete. Buvo apklausiami Lietuvos Respublikos gyventojai, galintys pirkti vaistus. Antroje pakopoje buvo apklausiamos Lietuvos farmacinės įmonės, atrinktieji respondentai išskirstyti į grupes pagal pobūdį: gamintojai ir vaistinių tinklai. Apklausoje dalyvavo įmonių atstovai pildydami internetines anketas bei asmeninio interviu apklausos būdu.

Tyrimo imtis. Pagal Lietuvos Statistikos Departamento duomenis Lietuvos respublikoje 2009 metais gyveno 2643136 19 – 85 metų ir vyresni asmenys. Pagal Soft dent programos duomenis, Lietuvoje yra 200 Lietuvos ir užsienio gamintojų ir 8 vaistinių tinklai. Žinant šiuos skaičius galima pagal Paniotto rekomendacijas paskaičiuoti reikiamą apklausti respondentų skaičių.

1. Nustatome, kiek reikia apklausti vartotojų (1 formulė):

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + 1/N}; \quad n = \frac{1}{\Delta^2 + 1/2643} = 399;$$

2. Nustatome, kiek reikia apklausti gamintojų ir vaistinių tinklų (2 formulė):

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + 1/N}; \quad n = \frac{1}{\Delta^2 + 1/200} = 133;$$

kur Δ – paklaida 0,05; N – generalinė visuma; n – reikiamas apklausti respondentų skaičius.

Taigi, reikėtų apklausti 399 vartotojus (19 – 85 metų ir vyresnius), 133 Lietuvos ir užsienio gamintojus ir vaistinių tinklus.

Tyrimo instrumentarijus. Tyrimui atlikti sudarytas klausimynas. Klausimyne pateikti atitinkamai 9 ir 6 klausimai.

Tyrimui skirtas klausimynas (žr. 1 priedą) sudarytas remiantis *vyriausybės užmojais reguliuoti vaistų kainas atsižvelgiant į visuomenės poreikius ir kita klausimynas skirtas gamintojams bei pardavėjams*. Pirmame klausimyne pateikti 9 klausimai. Visi klausimai yra su duotais atsakymais bei galimybe išsakyti savo nuomone. Pirmųjų trijų klausimų pagalba siekiama išsiaiškinti ką vartotojai dažniausiai perka ir kaip tai veikia jų pajamas. 4-6 klausimais Siekiant išsiaiškinti, kas vartotojų nuomone labiausiai veikia kainą ir ar reikalingas reguliavimas, taip prašoma išsakyti savo nuomone, kokios priemonės būtų efektyviausios.

Antroji anketa skirta prekybos įmonėms bei gamintojams, kurio pagrindinis tikslas buvo išsiaiškinti – kokios tinkamiausios priemonės vaistų kainų reguliavimui (žr. 2 priedą)..

Pagal parengtą tyrimo instrumentarijų buvo atliktas vartotojų tyrimas internetinės apklausos pagalba. Kita respondentų pusė buvo apklausama tiesiogiai, anketas siunčiant elektroniniu paštu bei asmeninio interviu metu. Asmeninio interviu metu gauti rezultatai buvo apdoroti naudojant MS Excel 2002 programą.

3.3.2. Tyrimo rezultatų analizė

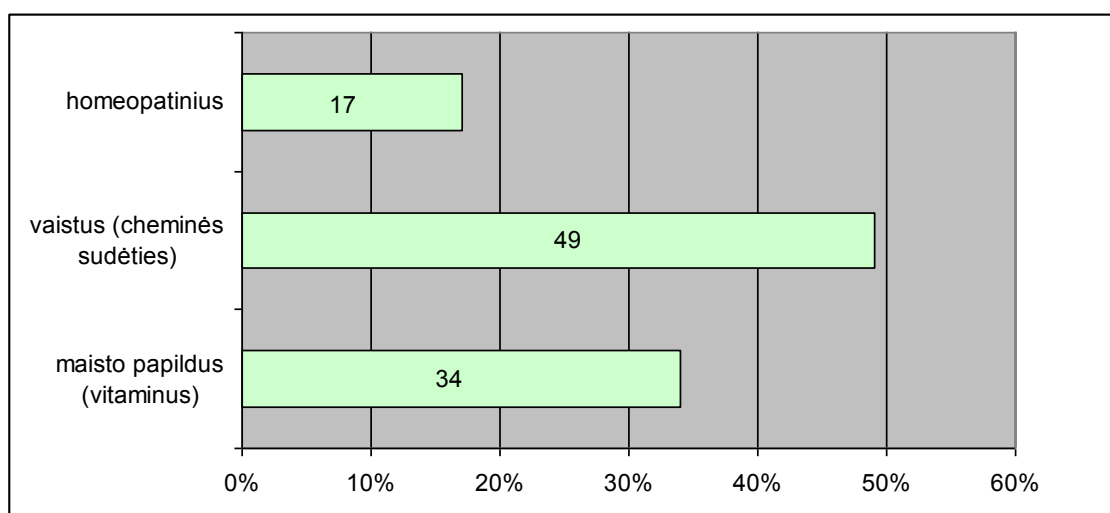
Tyrimo rezultatų analizė pradedama *bendrų visiems respondentams kriterijų* (arba pagal

anksčiau išskirtas respondentų grupes) nustatymu, kuriais remiantis jie renka medikamentus. Po to vertinamas vaistų kainų lygis ir veiksniai įtakojantys galutinę vaisto kainą.

Bendrasis vartotojų vertinimas. Remiantis anksčiau atliktais pirminiais tyrimais, 3.3.1 poskyryje buvo numatyti respondentų atrankos kriterijai pagal socialinį statusą ir amžių, todėl bendrosios medikamentų vartotojų charakteristikos darbe neanalizuojamos. Tyrimo metu buvo svarbu išsiaiškinti vartotojų nuomonę apie dabartinį vaistų kainų lygį bei galutinę vaisto kainą formuojančius veiksnius.

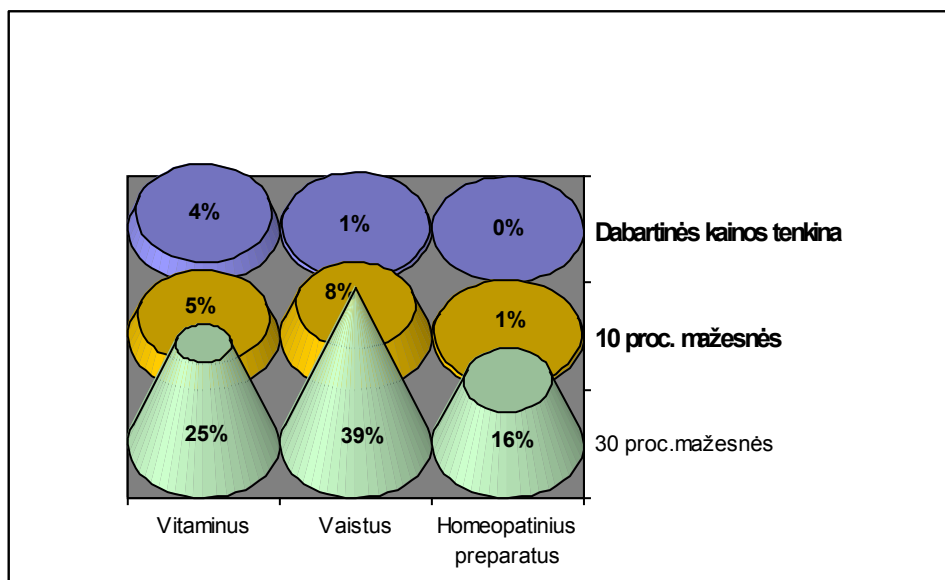
Respondentų pasiskirstymas *pagal medikamentų pasirinkimą gan žymus*. Dažniausiai respondentams tenka pirkti vaistus (cheminės sudėties) (žr. 11 pav.).

11 pav. pasiskirstymas pagal dažniausiai perkamus medikamentus

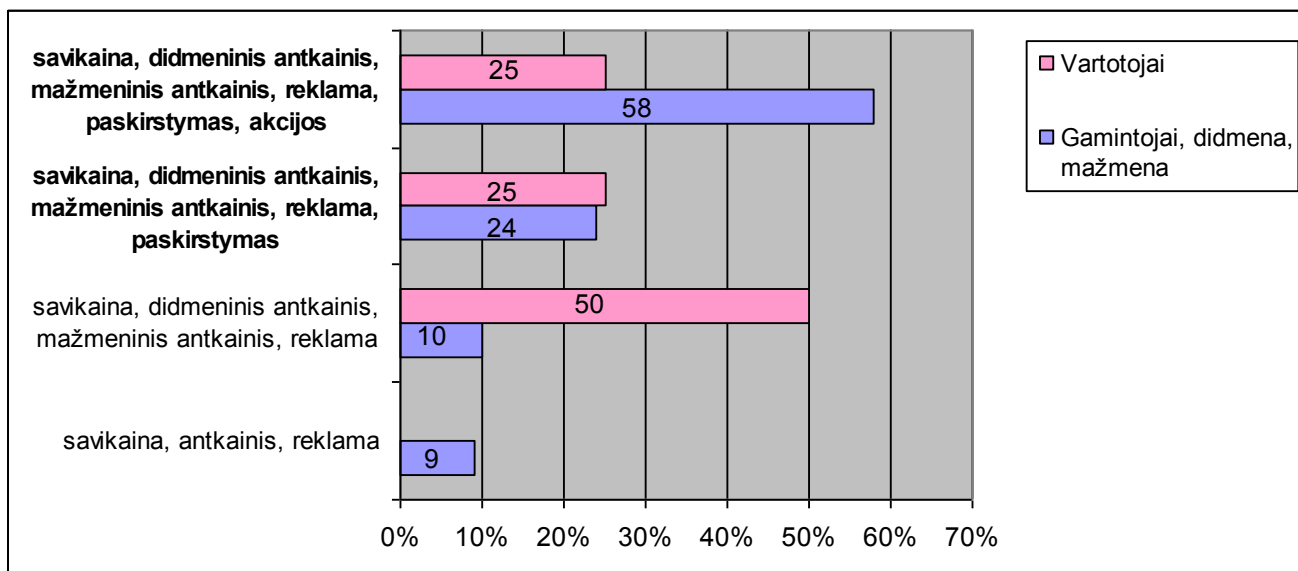
Iš 11 paveikslo matyti, kad respondentų, kurie teigė, jog dažniausiai tenka pirkti vaistus cheminės sudėties dalis sudarė 49 proc. visų apklaustųjų. Atlikus antro klausimo rezultatų analizę, nustatyta, kad net 79 proc. respondentų norėtų, jog dabartinės vaistų kainos būtų 30 proc. mažesnės. Siejant pirmus du klausimus, ką dažniausiai respondentai perka ir ar perkamų medikamentų kainos juos tenkina, net 39 proc. respondentų, dažniausiai perkančių vaistus, norėtų kad tų vaistų kainos būtų 30 proc. mažesnės. Keletas respondentų paminėjo, kad kainos galėtų būti net 50 proc. mažesnės.

Didžioji respondentų dalis (62 proc.) vaistų įsigijimui per mėnesį išleidžia iki 50 Lt.

12 pav. perkančiųjų medikamentus nuomonė apie dabartines vaistų kainas

Prieš atliekant tyrimą buvo iškelta hipotezė, kad valstybinio vaistų kainų reguliavimo būdas – antkainių ribojimo mechanizmas, nekompensuojamų vaistų kainų nesumažins. 58 proc. respondentų mano, kad valstybinis vaistų kainų reguliavimas padėtų sumažinti dabartines vaistų kainas. Apie 82 proc. respondentų, įsitikinę kad vaistų kainų reguliavimas yra reikalingas. Tuo tarpu kita respondentų pusė (gamintojai, didmenininkai ir mažmenininkai) mano (net 78 proc. apklaustųjų), kad tik laisva konkurencija gali sureguliuoti kainas ir valstybinis vaistų kainų reguliavimas yra nereikalingas. Kad būtų galima reguliuoti kainas, pirmiausiai reikia išanalizuoti, kas sudaro galutinę vaisto kainą. 58 proc. respondentų teigia, kad galutinė vaisto kaina sudėtingas ir ilgas procesas. 13 pav. pavaizduota, kaip respondentai įsivaizduoja galutinę vaisto kainą (be PVM). Vartotojų akimis vaisto kaina sudaro ne tik savikaina, gamintojo antkainis ir PVM, bet ir didmeninis bei mažmeninis antkainis, reklama, paskirstymas ir akcijos, o gamintojų bei didmenininkų nuomone (50 proc.) vaisto kainą sudaro *savikaina, didmeninis antkainis, mažmeninis antkainis ir reklama.*

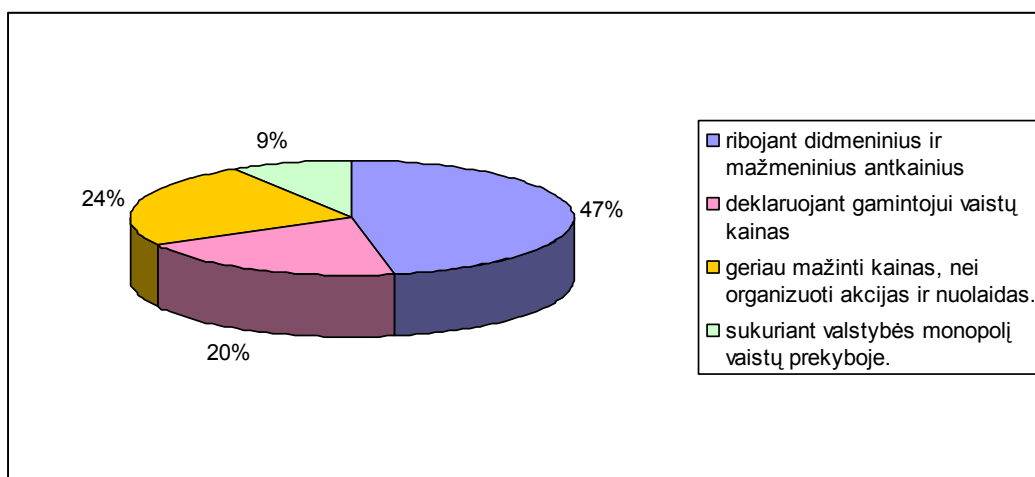

13 pav. Galutinės vaisto kainos sandara

Giliau analizuojant šį klausimą, galima išskirti dar keletą veiksnių, kurie respondentų nuomone yra įtraukiami į galutinę vaisto kainą: *antkainis dengiantis vaisto licenziją; dovanos gydytojams; patentai*. Didmenininkai mano, kad į galutinę vaisto kainą taip pat įskaičiuojamas *draudimas, PVM, nuolaidos tinklams ir vaistinėms*.

Nors LR Lietuvos farmacijos įstatyme (2010) teigiama, kad vyriausybė siekia, kad vaistų kainų nustatymo mechanizmas būtų suprantamas visuomenei, tačiau šio tyrimo metu nustatyta vaisto kainodara, nepatvirtina, kad vartotojas žino ir supranta iš ko susidaro galutinė vaisto kaina. Tokių tyrimo rezultatą galima traktuoti kaip sąlygotą farmacijos srities specifikos, nes natūralu, jog kai kurie vartotojai pirkdami vaistus negalvoja apie jo kainodarą.

Įvertinus respondentų suvokiamą vertę (vertinama pagal vaisto kainos struktūrą) buvo gauti rezultatai siekiant išsiaiškinti, kaip reikėtų reguliuoti kainas, kad jos būtų mažesnės už dabartines.

14 pav. Kaip turėtų būti reguliuojamos kainos

Respondentų nuomone kaina už kurią jie perka prekes vaistinėse yra per didelė pagal jų suvokimo lygį.

Iš paveikslo matyti, kad 47 proc. vartotojų mano, jog reikėtų riboti didmeninius bei mažmeninius antkainius, kiti respondentai 24 proc. ir 20 proc. atitinkamai mano, kad reikėtų gamintojams deklaruoti kainas bei atisakyti akcijų ir nuolaidų, geriau iškart pateikti mažesnes kainas.

Nedidelė dalis vartotojų netiki kainų reguliavimo galia. Kai kurie mano, kad vaistų kainas būtų galima sureguliuoti ribojant laisvai įvežamus vaistus; PVM mažinimas; apribojimų pavadinimams nuėmimas; didesnė konkurencija; gerinant antimonopolinę priežiūrą; turi būti suteikta galimybė laisvai konkuruoti ir prekybos tinklų kontrolė.

Apibendrinant gamintojų, didmeninių ir mažmenininkų rezultatus, kuriais buvo siekiama išsiaiškinti, kaip jų nuomone turėtų būti reguliuojamos vaistų kainos, dauguma nepasirinko nei vieno jiems tinkamo varianto. Jau pirmame klausime buvo dažniausiai žymimas atsakymas – *turėtų būti suteikta galimybė laisvai konkurencijai (38 proc.)*. Kainas efektyviausiai sumažintų ne jų reguliavimas, o laisva konkurencija ir minimalūs biurokratiniai apribojimai, tame tarpe lygiagrečiai prekybai. O konkurencijos tarnybai derėtų atkreipti dėmesį į vaistinių tinklų užimamą rinkos dalį. Didmeniniai mano, kad antkainiai turėtų būti ribojami tik kompensuojamiems vaistams

Remiantis iškelta *tyrimo hipoteze*, galima teigti:

- *Vartotojų nuomone, kainos yra gerokai didesnės, nors per mėnesį išleidžiama iki 50 Lt.*
- *Vaistų kainų reguliavimas yra reikalingas, nors vaisto kainodara yra sunkiai suvokiama, tačiau pagrindinė reguliavimo priemonė yra – mažmeninių ir didmeninių antkainių ribojimas – kas labiausiai, vartotojų nuomone, takoja gautinę vaisto kainą.*
- *Didmenininkai priešingai nei vartotojai, mano, jog valstybinis vaistų kainų reguliavimas yra nereikalingas, geriausiai kainas reguliuoja – konkurencija. Mažmenininkai teigia, kad taikomi antkainiai yra per dideli.*
- *Valstybė gali parengti vaistų kainų reguliavimo modelį, tačiau negali reguliuoti tokių dalykų kaip:*
  - ✓ *Gamintojų ir paskirstymo kanalų susitarimų*
  - ✓ *Paskirstymo kanalų, t.y. tinklų koncentracijos, kuri stiprins didžiųjų tinklų poziciją rinkoje, išstumdama pavienes vaistines.*
  - ✓ *Reikalaujamų nuolaidų iš gamintojo. Kuo daugiau didmenininkų ir mažmenininkų didinamos nuolaidos gamintojui – tuo didesnė kaina vartotojui.*
  - ✓ *Referentinėse valstybėse kylančių vaistų kainų.*

3.4. Siūlomas strateginis kainų reguliavimo modelis

Remiantis kainų reguliavimo tyrimo rezultatais formuojamas empiriškai pagrįstas vaistų kainų reguliavimo modelis, kuris reprezentuoja Lietuvos farmacijos sektoriaus tiek mažmeninės, tiek didmeninės prekybos įmonių bei gamintojų interesus vartotojų atžvilgiu.

Norėdami *įtvirtinti kainų reguliavimą*, privalome turėti konkrečius skaičiavimus, įrodančius, kad vaistų sektoriuje konkurencija:

- nemažina kainų;
- negerina prekių kokybės;
- neskatina inovacijų;
- neskatina efektyvaus išteklių panaudojimo;
- ir įrodymus, kad siūlomas reguliavimas išspręš problemas.

Net ir nustačius, kad konkurencija vaistų rinkoje negali užtikrinti tų gėrių, kurias ji duoda kitose rinkose, būtina pasverti, ar kainų reguliavimas yra proporcinga priemonė.

Vaistų prieinamumo gerinimo ir kainų mažinimo priemonių planas skiriasi nuo ankstesnių farmacijos rinkos reguliavimo bandymų visų pirma tuo, kad daugiau dėmesio skiriama priemonėms, kurios mažintų paciento, o ne valstybės, t.y. Privalomojo sveikatos draudimo fondo (PSDF), išlaidas. Nors PVM padidėjus iki 19 proc., vaistų kainos išsaugo ne 14 proc., kaip turėjo, o 20–30 proc.

Šiuo metu kainos reguliuojamos specifinėse srityse (energija, vanduo), kuriose yra monopolija. Kokia monopolija gali būtų vaistų rinkoje, kurioje veikia apie 300 vaistų gamintojų, 70 didmenininkų ir apie 1500 vaistinių?

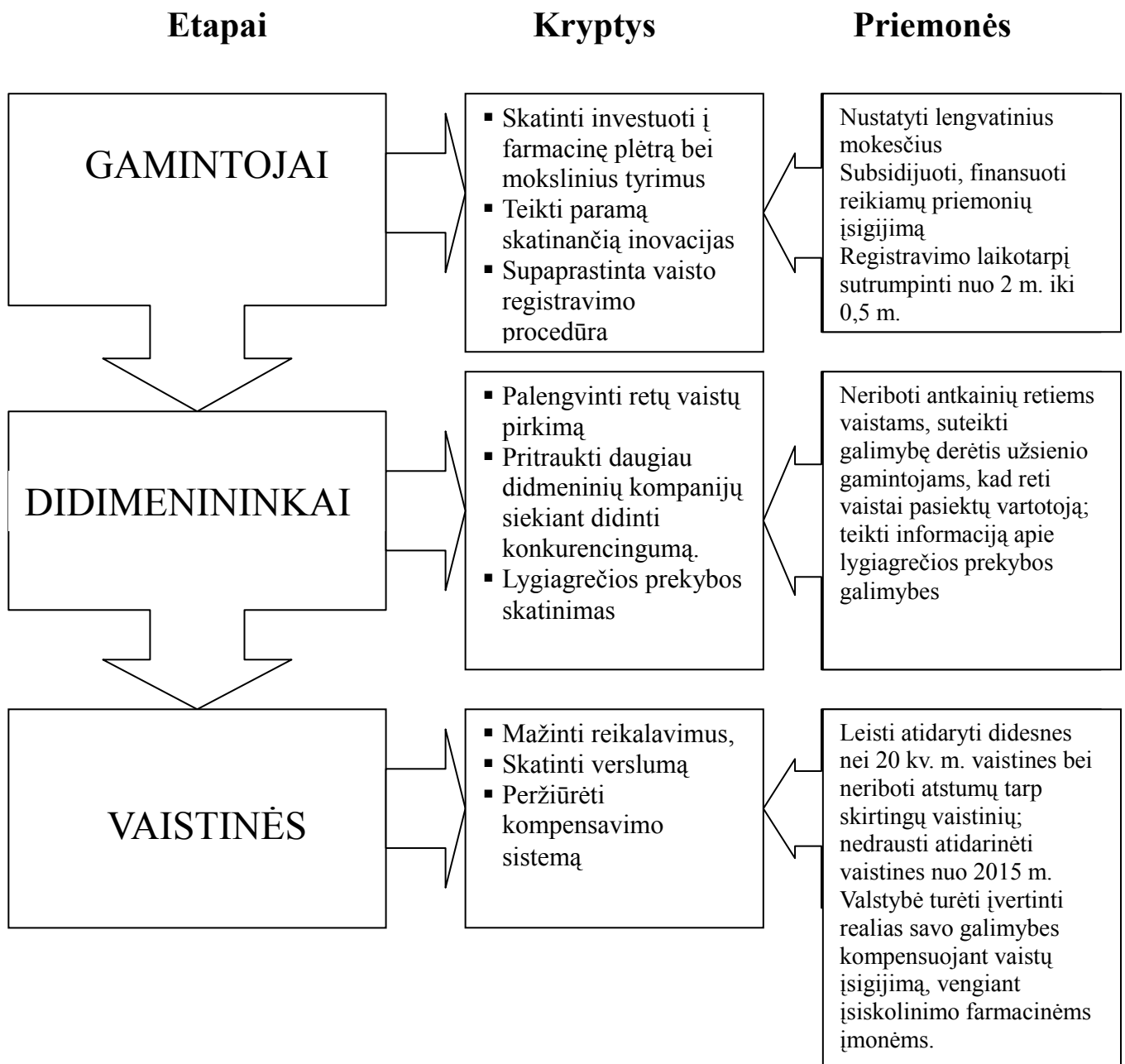
Kadangi konkurencija gali:

kainas mažinti (panašūs produktai konkuruoja, darydami akcijas, siekdami pritraukti daugiau vartotojų);

gerinti produkto kokybę bei skatinti inovaciją – RAND atliktas tyrimas parodė, jog mažėjančios farmacininkų pajamos dėl kainų reguliavimo – mažina inovacijų kūrimą;

išteklius paskirstyti efektyviau, kai yra įmonės stengiasi būti pranašesnės.

Dar nė vienas atliktas tyrimas neparodė, kad vaistų kainų reguliavimas pasiteisino, todėl siūlomame strateginiame kainų reguliavimo modelyje pagrindinis kriterijus bus *konkurencija*.

šaltinis: sudaryta autoriaus

15 pav. Siūlomas strateginis vaistų kainų reguliavimo modelis

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Valstybinis reguliavimas į rinką įsikiša tuomet, kai joje veikia monopolija. Yra trys tipai, kuriose veikia valstybinis reguliavimas, t.y. natūralios monopolijos, monopolijos veiklos ribojimas ir atskirų prekių ar paslaugų priežiūra. Jei valstybėje veiktų tobulos rinkos sistema, tai verslo santykiai galėtų joje būti nereguliuojami.
2. Atlikus mokslinės literatūros analizę, nustatyta, kad kaina yra pagrindinė viso ūkio reguliuotoja, todėl net nedidelis mokesčių padidėjimas arba sumažinimas gali gerokai pakeisti prekės realizacinę kainą. Šio reguliavimo mastas ir kryptys priklauso nuo besikeičiančios rinkos situacijos, vyriausybės politikos ir konkrečių veiksnių įtakos kainodarai.
3. Remiantis teorinėmis studijomis, daroma išvada, kad pagrindinis kriterijus, pagal kurį buvo suformuotas valstybės reguliuojamų ir rinkos kainų santykis – vartotojo apsauga nuo pernelyg didelio kainų augimo. Tačiau tobulos konkurencijos modelyje kaina yra tas parametras, kuris subalansuoja paklausą ir pasiūlą, rinkos dalyviams organizuojant gamybos ir vartojimo procesą pagal rinkos kainas.
4. Atlikus kainų reguliavimo teorija pagrįstų vaistų kainų reguliavimo modelių analizę galima teigti, jog tik atlikus išsamią vaistų rinkos analizę, galima nustatyti efektyvias priemones siekiant apsaugoti vartotojus nuo didesnių kainų. Vaistų kainų reguliavimas nėra grindžiamas specifiškumu, kaip elektros energija. Konkurencija yra kainą mažinantis veiksnys, o kainų reguliavimas yra kainos didumą slepiantis faktorius. Esant konkurencijai, atsiradus generiniams vaistams, brand-name vaistų kaina pradeda mažėti. Esant valstybiniam vaistų kainų reguliavimui, mažėja farmacijos pajamos, taip atimdamos svarbią pajamų dalį, kurią įmonės galėtų skirsti inovacijoms.
5. Europoje viena lyderiaujančių farmacijos rinkoje yra Prancūzija, kuri taiko gan griežtą reguliavimo politiką farmacijos sektoriuje. JAV receptinių vaistų kainos ilgą laiką buvo nereglamentuotos. Skirtingai nei kitose šalyse, kur vaistų kainos reguliuojamos tiesiogiai (Prancūzija, Italija), netiesioginės kompensacijos ribos pagal socialinio draudimo sistemą (Vokietija, Japonija), arba kontroliuojant pelną (Didžioji Britanija).
6. Atlikto vartotojų bei paskirstymo kanalo tyrimo rezultatai rodo, kad vartotojų nuomonė yra visiškai priešinga didmenininkų ir mažmenininkų nuomonei. Apibendrinant galima sakyti, jog vaistų kainos yra gerokai didesnės, todėl kainų reguliavimas yra reikalingas, nors vaisto kainodara yra sunkiai suvokiama, tačiau pagrindinė reguliavimo priemonė yra – mažmeninių ir didmeninių antkainių ribojimas – kas labiausiai, vartotojų nuomonę, įtakoja gautinę vaisto kainą. Didmeninės kompanijos mano, kad valstybinis vaistų kainų reguliavimas yra nereikalingas, geriausiai kainas reguliuoja – konkurencija. Mažmeninės kompanijos teigia, kad

taikomi antkainiai yra per dideli. Valstybė gali parengti vaistų kainų reguliavimo modelį, tačiau negali reguliuoti tokių dalykų kaip: gamintojų ir paskirstymo kanalų susitarimų; paskirstymo kanalų, t.y. tinklų koncentracijos, kuri stiprins didžiųjų tinklų poziciją rinkoje, išstumdama pavienes vaistines; reikalaujamų nuolaidų iš gamintojo. Kuo daugiau didmenininkų ir mažmenininkų didinamos nuolaidos gamintojui – tuo didesnė kaina vartotojui; referentinėse valstybėse kylančių vaistų kainų. Kainų reguliavimas iškreipia vartotojų pasirinkimą link mažiau naujoviškų vaistų.

7. Efektyviam farmacijos rinkos funkcionavimui pagrindinis veiksmingas ir neigiamų pasekmių neturintis kainų mažinimo kelias – konkurencijos didinimas. Konkurenciją ribojantys veiksniai vaistų rinkoje, sąlygoja teisės aktai nustatyti šios veiklos reikalavimais bei apribojimais, todėl šių barjerų mažinimas turėtų gan didelę naudą konkurencijai ir kainų mažėjimui. Tuo remiantis siūloma, gamintojus skatinti daugiau investuoti š mokslinius tyrimus, teikti finansinę paramą inovacijoms, palaikyti Lietuvos gamintojus, supaprastinti vaistų registravimo procedūrą. Didmenines kompanijas skatinti įsigyti retas ligas gydančius vaistus, didinti paralelinio importo galimybes, pritraukti daugiau didmeninių kompanijų į Lietuvos rinką. Mažmeninės kompanijoms skatinti verslumą, kad pavienės vaistinės išgyventų.

SANTRAUKA

State drug price control studies to date have not been widely carried out. Lithuania once again the failed attempt to adapt the old way - to limit competition in the drug market - the application of accounting measures to limit traders' mark-up. Prescription drug prices were regulated until 2002 and this regulation was abandoned in favor of the threat the population in general, not be able to buy drugs. Formation of the rudiments of price regulation, price regulation of medicines has become a problem in one of the most pressing issue of today's research. However, so far mostly dealt with only specific individual areas (energy, agriculture, transport), subject to price regulation and their methods of forming factors. In Lithuania the public domain in the prices of medicines are relatively new, few research works question the methodology and interpretation issues are given little. Therefore implies a greater insight into this area or regulation of prices of medicines are effective in Lithuanian pharmaceutical market.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. NAIC (2009) *Market Regulation reforms*. An NAIC Issues Brief [interaktyvus] Iš NAIC (National Association of Insurance Commissioners), [žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: <http://www.naic.org/documents/topics_market_reg_reform_brief.pdf>
2. POLANYI, Karl. (2002) *Didžioji transformacija*. Vilnius: Algarvė 211-214 p. ISBN 9986-856-75-2.
3. JAKUTIS, Algirdas; PETRAŠKEVIČIUS, Vladislovas; STEPANOVAS, Artūras; ŠEČKUTĖ, Laima; ZAICEV, Stepan. (2007) *Ekonomikos teorija*. Vilnius: Eugrimas 140- 150 p. ISBN 978-9955-682-82-0
4. RITENDRA, Roy. (2002) *Market Efficiency Effects of Regulation Fair Disclosure* [interaktyvus] [žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: <<http://w4.stern.nyu.edu/glucksman/docs/roy.pdf>>
5. CAPDM. (2009) *Price Regulation* [interaktyvus] [žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.capdm.com/demos/gi/gi/GI0305.html>>
6. МАРЕНКОВ (2009) *Целевые стратегии*. [interaktyvus] Inventech.ru [žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.inventech.ru/lib/cost/cost-0034/>>
7. Lietuvos laisvosios rinkos institutas; AB HANSA Bankas (2008) *Infliacijos valdymo priemonių planas* [interaktyvus] Lrinka.lt [žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/Pranesim/Infliacijos_valdymo_priemoniu_planas_2008.pdf
8. DOLCETA (2009) *Kaip reguliuojamos kainos?* [interaktyvus] Vartotojų teisės [žiūrėta 2009-10-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.dolceta.eu/lietuva/Mod1/spip.php?article345>>
9. KONIJN, Paul. (2007) *Pharmaceutical products - comparative price levels in 33 European countries in 2005* [interaktyvus] Eurostat.eu [žiūrėta 2009-11-05]. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-07-045/EN/KS-SF-07-045-EN.PDF>
10. BARTKIENĖ, Anelė. (1993) *Rinkos kainų politika ir kainodara*. Vilnius. 214 p. - ISBN 9986-09-004-0
11. VORONAJA, Natalija. (2009) *Kam naudingas vaistų kainų reguliavimas?* Lietuvos medicinos kronika Nr. 16 (98) p.4
12. Lietuvos laisvosios rinkos institutas (2009) *Valdiški reguliavimai vaistų kainų nesumažins* [interaktyvus] Iš Verslosavaite.lt [žiūrėta 2009-11-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.verslosavaite.lt/index.php/Verslas-ir-ekonomika/LLRI-Valdiski-reguliavimai-vaistu-kainu-nesumazins.html>>
13. *Farmacija ir laikas* (2007) *Farmacija užsienyje. Europos lyderės – Prancūzijos farmacija*. Nr. 10 Vilnius. Farmacijos namai UDK 615.1(051)

14. GLAVECKAS, Kęstutis. (1990) *Rinkos ekonomika ir valstybinis reguliavimas/ Lietuvos laisvosios rinkos institutas Vilnius : Balticon. 457-459 (46 pavad.) ISSN,ISBN,ISMN: 5-89942-561-X . UDK: 330.342.172 338.242.4*
15. PAJARSKAS, Šarūnas (1991) *Kontraktinė kainodara ir valstybinis reguliavimas rinkos ekonomikoje. Vilnius : Menedžmentas, 116 p. UDK: 338.5 338.242.4*
16. Lietuvos laisvosios rinkos institutas (2009) *Konkurencija Lietuvos sveikatos sistemoje [interaktyvus] Iš LR Konkurencijos taryba, Konkuren.lt [žiūrėta 2009-11-05]. Prieiga per internetą: http://www.konkuren.lt/naujienos/doc/news_20090924.pdf*
17. ČIEGIS, Remigijus; JANKAUSKAS, Vidmantas; GRUNDEY, Dainora; PAREIGIS, Rimantas; ŠTREIMIKIENĖ, Dalia. (2003) *Aplinkos ekonomika. Kaunas: Naujasis lankas. p.32. ISBN 9955-03-150-6.*
18. HIRSHLEIFER, Jack; GLAZER, Aminai; HIRSHLEIFER, David. (2005) *Price theory and applications. Cambridge: Cambridge University Press ISSN,ISBN,ISMN 0-521-52342-7978-0-521-52342-4*
19. Lietuvos laisvosios rinkos institutas (2006) *Konkurencijos teisė ir jos taikymas Lietuvoje Vilnius [interaktyvus] Iš Lrinka.lt [žiūrėta 2009-11-13]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/analize_konkurencijos_teise_ir_jos_taikymas_lietuvoje/3407;from_topic_id:35>*
20. Lietuvos laisvos rinkos institutas (2009) *LLRI ekspertizė: Dėl LR Farmacijos įstatymo 12 skirsnio pavadinimo pakeitimo ir įstatymo papildymo 59(1) straipsniu įstatymo projekto [interaktyvus] Iš Lrinka.lt [žiūrėta 2009-11-13]. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/llri_ekspertize_del_lr_farmacijos_istatymo_12_skirsnio_pavadinimo_pakeitimo_ir_istatymo_papildymo_591_straipsniu_istatymo_projekto/5444;from_topic_id:20*
21. Lietuvos laisvos rinkos institutas (2009) *Kainos ir kainų reguliavimas [interaktyvus] Iš Lrinka.lt [žiūrėta 2009-12-17]. Prieiga per internetą: <http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/kainos_ir_kainu_reguliavimas/2404;from_topic_id:61>*
22. Verslo banga (2007) *Apklausa: Ar pritariate kainų reguliavimui? [interaktyvus] Iš Verslobanga.lt [žiūrėta 2010-02-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.verslobanga.lt/lt/poll.results/31>>*
23. PRANULIS, Vytautas; PAJUODIS, Arvydas; URBONAVIČIUS, Sigitas; VIRVILAITĖ, Regina. (2000) *Marketingas Vilnius p.125. UDK 339.13 (075)*
24. Lietuvos Respublikos Konkurencijos įstatymas Nr. VIII-1099. (1999) Priimtas 1999 m. Kovo 23 d. [interaktyvus] Iš Konkurencijos taryba. Konkuren.lt [žiūrėta 2010-02-15]. Prieiga per internetą: <http://www.konkuren.lt/index.php?show=nutlrv_view&nut_id=881>

25. Lietuvos Respublikos farmacijos įstatymo dvyliktojo skirsnio pavadinimo pakeitimo ir įstatymo papildymo 59-1 straipsnių įstatymas Nr. XI-664 Priimtas 2010 m. sausio 20 d. Valstybės Žinios, 2010.02.02, Nr.: 13, Publ. Nr.: 624
26. VERNON, John. (2003) *Drug Research and Price Controls*. University of Pennsylvania.. [interaktyvus] Health&Medicine [žiūrėta 2010-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.cato.org/pubs/regulation/regv25n4/v25n4-7.pdf>>
27. KLIMAŠAUSKIENĖ, Danguolė. (2007) *Konkurencijos samprata ekonomikos teorijoje*. Vilniaus: Ekonomika. Vilniaus universitetas [interaktyvus] Iš Leidykla.eu [žiūrėta 2010-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.leidykla.eu/fileadmin/Ekonomika/79/109-123.pdf>>
28. DILORENZO, Thomas. (1991) *The Antitrust Economists' Paradox. Austrian Economics Newsletter*. Auburn: The Mises Institute, Summer p. 1–6.
29. WAGNER, Richard. (2001) *Competition as a Rivalrous Process: Attilio da Empoli and the Years of High Theory that Might Have Been*. [interaktyvus] Iš Journal of Economic Studies Emeraldinsight.com Volume 28, No. 4–5, pp. 337–345(9). [žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.emeraldinsight.com/Insight/viewContentItem.do?contentType=Article&contentId=846178>>
30. KULBERKIENĖ, Jūratė. (2009) *Vaistų kainų reguliavimo pasekmės konkurencijai bei vartotojui* Vilnius: Nacionalinės vaistų prekybos asociacija (NVPA),
31. [ПАНИОТТО, Владимир Ильич. \(1986\) Качество социологической информации : \(методы оценки и процедуры обеспечения\) Киев : Наук. Думка UDK 316.014](#)
32. BREKKE, Kurt; TOR HELGE, Holmås; ODD RUNE, Straume. (2007) *Regulation, generic competition and pharmaceutical prices: Theory and evidence from a natural experiment*. [interaktyvus] Iš Hggu.gu.se [žiūrėta 2009-11-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.hgu.gu.se/Files/nationalekonomi/Sem/091006%20Brekke.pdf>>
33. *Research and Development*. (2008) [interaktyvus] Iš RAND Rand.org [žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per internetą: <http://www.rand.org/pubs/research_briefs/2008/RAND_RB9412.pdf>
34. *Facilities Capital Planning and Managment Solution* (2009) *Solutions for Pharmaceutical Companies* [interaktyvus] Iš Vfa.com [žiūrėta 2010-05-04]. Prieiga per internetą: <http://www.vfa.com/clients/clients_pharma.htm>
35. *Office of Fair Trading* (2007) *The pharmaceutical Price Regulation Scheme* [interaktyvus] Iš Oft.gov.uk [žiūrėta 2010-05-04]. Prieiga per internetą: <http://www.oft.gov.uk/shared_oftr/reports/comp_policy/oft885.pdf>
36. *The International Trade Administration*. (2004) *Price Controls in OECD Countries Implications for U.S. Consumers, Pricing, Research and Development, and Innovation Scheme* [interaktyvus] Iš

Oft.gov.uk [žiūrēta 2010-05-04]. Prieiga per internetą:

<<http://www.trade.gov/td/health/drugpricingstudy.pdf>>

37. DANZON, Patricia (1998) *Welfare Effects of Price Differentials for Pharmaceuticals in the U.S. and the EU* *International Journal of the Economics of Business* 5 301.
38. Productivity Commission. (2001) *International Pharmaceutical Price Differences*. Research Report. Canberra 134 p. ISBN 1 74037 041 4

PRIEDAI

- **Kokius medikamentus dažniausiai tenka pirkti?**
  - ▣ maisto papildus (vitaminus)
  - ▣ vaistus (cheminės sudėties)
  - ▣ homeopatinius preparatus
  - ▣ kita _____
- **Ar dabartinės vaistų kainos Jus tenkina?**
  - ▣ taip
  - ▣ ne, jos galėtų būti 10 % mažesnės
  - ▣ ne, jos galėtų būti 30 % mažesnė
  - ▣ kita _____
- **Kiek išleidžiate pajamų vaistams įsigyti?**
  - ▣ iki 50 Lt.
  - ▣ iki 100 Lt.
  - ▣ iki 150 Lt ir daugiau

Kaip įsivaizduojate, kas sudaro vaisto kainą?

  - ▣ savikaina, antkainis, reklama
  - ▣ savikaina, didmeninis antkainis, mažmeninis antkainis, reklama
  - ▣ savikaina, didmeninis antkainis, mažmeninis antkainis, reklama, paskirstymas
  - ▣ savikaina, didmeninis antkainis, mažmeninis antkainis, reklama, paskirstymas, akcijos
  - ▣ kita _____
- **Kokios priemonės padėtų sumažinti dabartines vaistų kainas?**
  - ▣ valstybinis reguliavimas
  - ▣ laisva konkurencija
  - ▣ kita _____
- **Ar reikalingas vaistų kainų reguliavimas?**
  - ▣ Taip   ▣ Ne

Jei manote, kad taip, pereikite prie sekančio klausimo
- **Kaip turėtų būti reguliuojamos kainos?**
  - ▣ ribojant didmeninius ir mažmeninius antkainius
  - ▣ deklaruojant gamintojui vaistų kainas
  - ▣ geriau mažinti kainas, nei organizuoti akcijas ir nuolaidas.
  - ▣ sukuriant valstybės monopolį vaistų prekyboje.
  - ▣ kita _____
- **Jūsų amžius:**
  - ▣ 19 – 25 m.
  - ▣ 26 – 35 m.
  - ▣ 36 – 49 m.
  - ▣ 50 m. ir daugiau
- **Mėnesinės pajamos**
  - ▣ 500 - 1500 Lt.
  - ▣ 1501 – 2500 Lt.
  - ▣ 2501 – 3500 Lt.
  - ▣ 3501 Lt. ir daugiau
- **Jūsų socialinis statusas:**
  - ▣ dirbantis
  - ▣ studentas
  - ▣ auginantis vaikus
  - ▣ pensininkas

- **Ar dabartinė vaistų kainoms taikomas antkainių sistema Jus tenkina?**
  - ▣ Taip, ji tinkama
  - ▣ Ne, antkainių ribos taikomos per didelės
  - ▣ Antkainiai turėtų būti ribojami atskiroms vaistų grupėms
  - ▣ Turėtų būti suteikta galimybė laisvai konkurencijai
  - ▣ kita _____

- **Kaip įsivaizduojate, kas sudaro vaisto kainą?**
  - ▣ savikaina, antkainis, reklama
  - ▣ savikaina, didmeninis antkainis, mažmeninis antkainis, reklama
  - ▣ savikaina, didmeninis antkainis, mažmeninis antkainis, reklama, paskirstymas
  - ▣ savikaina, didmeninis antkainis, mažmeninis antkainis, reklama, paskirstymas, akcijos
  - ▣ kita _____

- **Kokios priemonės padėtų sumažinti dabartines vaistų kainas?**
  - ▣ valstybinis reguliavimas
  - ▣ laisva konkurencija
  - ▣ kita _____

- **Ar reikalingas vaistų kainų reguliavimas?**
  - ▣ Taip   ▣ Ne

Jei manote, kad taip, pereikite prie sekančio klausimo

- **Kaip turėtų būti reguliuojamos kainos?**
  - ▣ ribojant didmeninius ir mažmeninius antkainius
  - ▣ deklaruojant gamintojui vaistų kainas
  - ▣ ribojant vaisto rėmimą
  - ▣ sukuriant valstybės monopolį vaistų
  - ▣ kita _____

- **Jūs:**
  - ▣ gamintojas
  - ▣ didmenininkas
  - ▣ mažmenininkas
  - ▣ vartotojas

Ačiū už atsakymus!